

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Evaldo Steputaičio, V kurso,
baudžiamosios justicijos studijų šakos studento

Magistro darbas

**Bausmė valstybės prievartos priemonių sistemoje
Penalty in the system of state coercive measures**

Vadovė: doc. dr. Andželika Vosyliūtė

Recenzentas: lekt. Darius Prapiestis

Vilnius

2021

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojamas valstybės prievartos priemonių - BK įtvirtintos kriminalinės bausmės ir alternatyvių jai institutų baudžiamojoje teisėje - santykis 2016–2020 m. Pasitelkiant mokslinę literatūrą, Lietuvos teismų praktiką, analizuojami kriminalinės bausmės ir kitų jai alternatyvių institutų požymiai, taikymo atvejai. Nurodomos bei nagrinėjamos ne tik BK, bet ir kituose norminiuose teisės aktuose įtvirtintos valstybės prievartos priemonės.

Pagrindiniai žodžiai: valstybės prievarta, bausmių sistema, alternatyvos kriminalinei bausmei, Lietuvos baudžiamoji politika 2016–2020 m.

This work analyzes proportion between penalty system embedded in Lithuanian Criminal Code and other alternatives for criminal penalties from 2016 to 2020. By using scientific literature and case law this work analyzes penalty and the other alternatives for the characteristics of the criminal penalty and application cases of them. Also, this work analyzes other state coercive measures which are not embedded in Lithuanian Criminal Code.

Keywords: state coercion, penalty system, alternatives for penalties, criminal policy in Lithuania from 2016 to 2020.

TURINYS

ĮVADAS	2
I. VALSTYBĖS PRIEVARTOS PRIEMONIŲ SAMPRATA IR SISTEMA.	5
1.1. Valstybės prievartos priemonių sąvoka, požymiai.	5
1.2. Valstybės prievartos priemonių sistema.	8
1.2.1. BK įtvirtinta valstybės prievartos priemonių raida, sistema ir paskirtis	8
1.2.1.1. Baudžiamųjų prievartos priemonių raida.	8
1.2.1.2. Bausmių sistema (sistemos) ir bausmių paskirtis.	10
1.2.1.3. Baudžiamojo poveikio priemonių sistema ir paskirtis.	17
1.2.1.4. Priverčiamosios medicinos priemonės.	20
1.2.2. BPK įtvirtinta valstybės prievartos priemonių sistema.	21
1.2.3. Kituose įstatymuose įtvirtintos-valstybės prievartos priemonės.	24
1.2.3.1. Valstybės prievartos priemonės administracinėje teisėje.	24
1.2.3.2. Valstybės prievartos priemonės civilinėje teisėje.	26
1.2.3.3. Valstybės prievartos priemonės – drausminės nuobaudos, mokesstinės baudos.	28
II. BAUSMĖS IR JOS ALTERNATYVŲ VIETA LIETUVOS BK	30
2.1. Bausmės vieta Lietuvos BK.	30
2.2. Alternatyvų bausmei taikymo galimybės pagal Lietuvos BK.	31
2.2.1. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės	31
2.2.2. Atleidimas nuo bausmės.	34
2.2.3. Bausmės vykdymo atidėjimas	36
2.2.4. Kriminalinių bausmių, alternatyvų jai ir baudžiamojo poveikio priemonių santykis.	39
III. LIETUVOJE VEIKIANČIŲ I-MOS INSTANCIJOS TEISMŲ SKIRIAMOS PRIEVARTOS PRIEMONĖS, BAUSMIŲ TAIKYMO MASTAI.	42
3.1. Kriminalinių bausmių ir baudžiamojo poveikio priemonių taikymo santykis 2016 - 2020 m.	42
3.2. Paskirtos bausmės ir jos vykdymo atidėjimo santykis.	46
3.3. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės (BK VI skyrius) Lietuvoje 2017-2018 m.	49
IŠVADOS	51
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	53
SANTRAUKA	58
SUMMARY	59

IVADAS

Pripažįstama, jog viena iš valstybės, kaip tam tikroje teritorijoje esančios organizacijos, pagrindinių užduočių yra užtikrinti, kad jos viduje esantys asmenys laikytųsi visuotinai priimtų taisyklių. Nustatydamas leidžiamus elgesio standartus norminiuose teisės aktuose, valstybė pagrįstai tikisi, kad jos teritorijoje būnantys asmenys bus linkę jomis vadovautis. Deja, absoliutaus taisyklių paisymo įgyvendinti neįmanoma, todėl tai suprasdama, valstybė privalo imtis tam tikrų atsakomųjų priemonių asmenų, pažeidžiančių nustatytą elgesio taisyklę, atžvilgiu. Kitaip tariant, reaguoti į jos teritorijoje daromus teisės pažeidimus. Atsižvelgiant į tai, kad minėti pažeidimai būna įvairiausio pobūdžio, masto, pavojingumo ir pan., valstybė savo arsenale numačiusi daug skirtingų priemonių reaguojant į teisei priešingą elgesį. Vienos iš jų bei tuo pačiu ir griežčiausios – kriminalinės bausmės.

Ilgą laiką tarpą Lietuvoje buvo pastebimas vis labiau augantis kriminalinių bausmių skyrimo dažnis, intensyvėjantis veikų kriminalizavimo procesas, didėjantis įkalintų asmenų skaičius šalies įkalinimo sistemoje. Kitaip tariant, vis labiau griežtėjo Lietuvos baudžiamoji politika. Galų gale, Lietuvai atsidūrus tarp trijų Europos valstybių, turinčių didžiausią kalinių skaičių, tenkantį 100 tūkst. gyventojų, buvo suprasta, jog iki tol Lietuvoje vykdoma sovietinių liekanų turinti baudžiamoji politika ne tik nesuteikia norimų rezultatų, bet ir visiškai nedera su Vakarų Europos valstybių praktika. Nedelsiant buvo priimti sprendimai gręžtis į Vakarus, ieškant Lietuvos baudžiamosios politikos švelninimo būdų. Nors ir palaipsniui diegiant alternatyvias baudžiamosios atsakomybės realizavimo formas, keičiant bei atnaujinant jau buvusius bausmės švelninimo institutus, kriminalinės bausmės taikymui šalyje vis dar suteikiama pirmenybė.

Kadangi moksliniai tyrimai ir specialioji literatūra, tirianti kriminalinės bausmės paplitimą Lietuvoje aktualūs maždaug 2000–2015 m. laikotarpiu, tai yra to piko, kada valstybė didžiąja dalimi į asmenų padarytus teisės pažeidimus reagavo kriminalinėmis bausmėmis, šis magistrinis darbas apima 2016–2020 m. laikotarpį, kuomet imtasi rimtų priemonių švelninant baudžiamąją politiką. Todėl būtent aptariamo laikotarpio skiriamų kriminalinių bausmių bei alternatyvų jai dažnių analizė, pateikiama šiame magistro darbe, yra aktuali Lietuvos teorijai ir praktikai apibūdinant valstybės represyvumo situaciją šalyje.

Šio darbo tikslas yra iširti valstybės prievartos priemonės – kriminalinės bausmės paplitimą Lietuvoje 2016–2020 m. Vykdamas šį tyrimą neapsiribojama vien tik kriminalinių bausmių sistema – tiriami baudžiamąjį poveikio priemonių, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės, atleidimo nuo bausmės taikymo mastai aptariamam laikotarpiu.

Darbo tikslui pasiekti keliami tokie uždaviniai: 1) išnagrinėti valstybės prievartos priemones, jų bruožus, skirtingas rūšis, išdėstytas įvairiuose teisės aktuose; 2) išnagrinėti

kriminalinės bausmės – baudžiamosios valstybės prievartos priemonės - sampratą, paskirti, sistema, istorinę jos raidą bei vyraujančias tendencijas, kriminalinės bausmės taikymo galimybes; 3) išnagrinėti alternatyvų kriminalinei bausmei – baudžiamojo poveikio priemonių, atleidimo nuo bausmės, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės sistemas, taikymo pagrindus, numatytus Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) Bendrojoje dalyje; 4) naudojantis Lietuvos teismų administracijos pateiktais duomenimis, išnagrinėti kaip dažnai 2016–2020 m. Lietuvoje buvo taikomos kriminalinės bausmės ir alternatyvos jai, bei nustatyti proporcijas.

Šio magistro darbo objektas yra kriminalinės bausmės ir alternatyvų jai, įtvirtintų BK Bendrojoje dalyje, paplitimo mastai Lietuvoje 2016–2020 m. Ypatingas dėmesys skiriamas kriminalinės bausmės sampratai, požymiams, paskirčiai, taikymo atvejams, statistikos duomenims, susijusiems su jos taikymo dažniu Lietuvos teismų praktikoje.

Siekiant išsikelti tikslo įgyvendinimo bei jam pasitelktų uždavinių išsprendimo, darbe pasitelkti tokie tyrimo metodai: lingvistinis (gramatinis) metodas buvo naudojamas pateikiant valstybės prievartos priemonių sampratą, jos bruožus. Aprašomasis metodas pasitelktas nurodant norminiuose teisės aktuose įtvirtintas prievartos priemones, jų rūšis, kriminalinės bausmės sąvoką, ją sudarančią sistemą, taip pat įvardijant baudžiamojo poveikio priemones, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės, atleidimo nuo bausmės institutus. Lyginamojo istorinio metodo pagalba buvo siekiama nustatyti dabartinės Lietuvoje esančios bausmių sistemos genezę. Lyginamasis metodas buvo reikšmingas lyginant baudžiamojoje ir kitose teisės šakose esančią valstybės prievartos priemonių sąveiką, jų skirtumus. Sisteminės analizės metodas pasitelktas tiriant kriminalinių bausmių, baudžiamojo poveikio priemonių, atleidimo nuo bausmės, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės taikymo pagrindus. Dokumentų analizės metodo pagalba autorius sudarė statistinę informaciją apie kiekvieno iš nagrinėtų institutų taikymą Lietuvoje 2016–2020 m.

Šio rašto darbo originalumas pasireiškia būtent kriminalinės bausmės ir kitų valstybės prievartos priemonių (alternatyvų kriminalinei bausmei) proporcijos nustatymu. Nagrinėjamos temos kontekste, didžioji dalis mokslinės literatūros apima 2000–2015 m. laikotarpį, o autoriaus surinkti duomenys leidžia nustatyti kriminalinės bausmės ir kitų institutų santykį 2016–2020 m. Be to, šis magistro darbas originalus dėl jame pateikiamos valstybės prievartos priemonių sampratos, bruožų. Magistro darbas išsiskiria ir tuo, kad panašūs magistro darbai buvo vos keli, iš kurių vienas buvo 2009 m., kitas 2018 m., o juose buvo nagrinėjamas tik vieno iš institutų, pavyzdžiui, baudžiamojo poveikio priemonių taikymas Lietuvos teismų praktikoje.

Pateikiant valstybės prievartos priemonių sampratą, jos bruožus buvo vadovaujamosi Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau - Konstitucinio Teismo) nutarimais. Apibūdinant baudžiamojoje ir kitose teisės šakose įvirtintas prievartos priemonių rūšis, jų paskirtis bei tikslus, naudoti teisės norminiai aktai, juos aiškinanti teismų praktika, baudžiamosios teisės doktrinos atstovų - G. Švedo, R. Drakšo, D. Soloveičiko, J. Levon ir kitų – mokslinėse publikacijose pateikiama medžiaga. Antroje šio magistro darbo dalyje, apibūdinant bausmės ir alternatyvų jai vietą BK Bendrojoje dalyje, daugiausia buvo remtasi baudžiamojo įstatymo nuostatomis, naujausio baudžiamosios teisės vadovėlio, BK Bendrosios dalies komentaro tekstais. Atliekant magistrinio darbo tyrimą (trečioje magistro darbo dalyje) - remtasi Lietuvos teismų administracijos pateiktais duomenimis, taip pat G. Sakalausko mokslinėmis publikacijomis, T. Mackevičiaus straipsniais, S. Bikelio atliktu moksliniu tyrimu.

I. VALSTYBĖS PRIEVARTOS PRIEMONIŲ SAMPRATA IR SISTEMA.

1.1. Valstybės prievartos priemonių sąvoka, požymiai.

Šio rašto darbo autoriui nepavyko aptikti valstybės prievartos priemonių apibrėžimo teisės doktrinos šaltiniuose. Kita vertus, viename iš nutarimų Konstitucinis Teismas nurodė, kad jei asmuo daro nusikalstamas ar kitas priešingas teisei veikas, neteisėtai pažeidžia teisės saugomus interesus, daro žalą atskiriems asmenims, visuomenei ir valstybei, jis supranta arba turi ir gali suprasti, kad tai sukels atitinkamą valstybės institucijų reakciją, kad už jo daromą (ar padarytą) teisės pažeidimą gali būti taikomos valstybės prievartos priemonės, kuriomis bus daromas tam tikras poveikis jo elgesiui (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas). Kitaip tariant, Konstitucinis Teismas išaiškino, jog valstybė, naudodama tam tikras prievartos priemones vykdo pozityvią Konstitucijoje įtvirtintą pareigą saugodama visuomenės narius – asmenis – tiek nuo jų pačių prieštaraujančios įstatymams saviveiklos, tiek nuo kitų asmenų daromų neteisėtų veiksmų. Tiesa, kaip suprantama minėta valstybės prievartos sąvoka bei jos turinys, Konstitucinis Teismas taip ir nepateikė, todėl vienas iš šio darbo uždavinių yra atskleisti valstybės prievartos priemonių sąvoką.

Autoriaus supratimu, valstybės prievartos priemonių sampratą tikslinga aiškinti pasitelkus lingvistinį (gramatinį) aiškinimo metodą, jį siejant su aukščiau minėto Konstitucinio Teismo nutarimo prasme.

Prievarta lietuvių kalboje suprantama kaip jėgos naudojimas, vertimas ką daryti. Priemonė – daiktas, įrankis, prietaisas, reikalingas kam nors atlikti, padaryti, veiksmas kam nors įvykdyti, atlikti. (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 2012).

Atsižvelgiant į lietuvių kalboje pateikiamą žodžių aiškinimą, galima teigti, jog valstybės prievartos priemonės – valstybės naudojami tam tikri jėgos pobūdžio turintys veiksmai, reikalaujantys atitinkamo elgesio modelio iš valstybėje esančių fizinių bei juridinių asmenų. Kita vertus, atsižvelgus į tai, kad Konstitucinis Teismas vartojo valstybės prievartos priemonių sąvoką teisės pažeidimo kontekste, autorius manymu, valstybės prievartos priemonės galima apibrėžti kaip valstybės reakciją, pasireiškiančią tam tikro pobūdžio jėgos naudojimui, fizinių bei juridinių asmenų, pažeidusių valstybėje galiojančią teisę, atžvilgiu, tokiu būdu siekiant patraukti asmenis atsakomybėn bei taip daryti įtaką tolimesniam jų elgesiui.

Kaip galima priversti asmenį laikytis valstybėje įtvirtinto elgesio standarto ar nurodyti susilaikyti nuo tam tikro (ne)veikimo? Atsakymas gana paprastas – varžant tai, ką turi

kiekvienas asmuo, nepriklausomai nuo jo padėties, amžiaus, rasės, lyties ir kitų savybių – įstatymų garantuojamas teises bei laisves.

Neginčijama tiesa, jog pagrindiniame Lietuvos valstybės įstatyme – Konstitucijoje – įtvirtintos žmogaus teisės ir laisvės sudaro vieningą ir darnią sistemą (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas). Pripažįstama, jog greta tokios prigimtinės teisės kaip teisė į gyvybę, Konstitucijoje įtvirtintos ir kitos teisės į: žmogaus laisvės neliečiamumą; asmens neliečiamybę ir orumą; privataus gyvenimo neliečiamumą, nuosavybę; būsto neliečiamumą; laisvą kilnojimąsi; laisvai pasirinkti darbą bei verslą ir pan. Tiesa, šios temos kontekste pabrėžiama, jog teisė į gyvybę yra absoliuti. Jos ribojimas naudojant prievartą, Lietuvos valstybėje negalimas, nes demokratinių šalių teisėje žmogaus gyvybė pripažįstama aukščiausia vertybe (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas). Priešinga situacija kitų Konstitucijoje garantuojamų teisių atveju. Pagal Konstituciją riboti žmogaus teises ir laisves galima, jeigu yra laikomasi šių sąlygų: tai daroma įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; laikomasi konstitucinio proporcingumo principo (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas).

Antra, Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje laikomasi principinės pozicijos, kad svarbiausi visuomeniniai santykiai turi būti reguliuojami įstatymais. Ne kartą pažymėta ir tai, kad pagal Konstituciją su žmogaus teisių ir laisvių turinio apibrėžimu ar jų įgyvendinimo garantijų įtvirtinimu susijusį teisinį reguliavimą galima nustatyti tik įstatymu [...] (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. rugsėjo 29 d. nutarimas). Akivaizdu, jog valstybės prievarta, ribojanti tam tikras asmens teises bei laisves, patenka į svarbiausių visuomeninių santykių kategoriją, todėl valstybės prievartos formos, jų turinys bei taikymo tvarka įtvirtinama tik įstatymuose.

Trečia, norminiuose teisės aktuose įtvirtintą prievartą valstybės vardu taiko valstybės įgalioti subjektai. Autoriaus supratimu, tai reiškia, jog, pavyzdžiui, teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Kita vertus, teismas, nagrinėdamas bylą, gali vykdyti teisingumą tik tuomet, kai iki teismo proceso yra atliktas tam tikras parengiamasis darbas (Goda *et al.*, 2011, p. 286). Pavyzdžiui, baudžiamajame procese tokius darbus (kratą, slaptą sekimą ir pan.) atlieka ikiteisminio tyrimo institucijos bei juose dirbantys asmenys (policija, muitinė ir kitos, išvardintos BPK 165 str.). Taigi, įvairių įstaigų pareigūnai bei teismai atlieka tam tikrus veiksmus veikdami valstybės vardu, kitaip tariant, išreikšdami valstybės valią, todėl ir minėtuose veiksmuose

slypinti prievarta teisę pažeidusiam asmeniui išreiškiama per tam tikrą valstybės įgaliotą subjektą veikiant valstybės vardu.

Ketvirta, valstybės prievartai būdinga įvairovė. Tai reiškia, jog galima prievartos priemonių diferenciacija pagal tai, kokio pavojingumo teisei priešingas asmens (ne)veikimas. Vadinasi, kuo pavojingesnis teisės pažeidimas, tuo griežtesnės prievartos priemonės taikomos pažeidėjui. Nekyla diskusijos, jog baudžiamoji teisė suprantama kaip *ultima ratio* priemonė – baudžiamųjų įstatymų draudimų ir sankcijų turi būti imamasi tik tada, kai tai neišvengiama, t. y. neįmanoma kitomis teisinėmis ir socialinėmis priemonėmis apginti pažeidžiamų teisinių gėrių (Fedosiuk, 2012, p. 717). Kita vertus, nereikėtų suabsoliutinti šios teisės šakos, šalia jos taip pat yra ir civilinė, darbo bei administracinė teisė. Atitinkamai, šiose teisės šakose taip pat galima aptikti valstybės prievartos priemonių, tokių kaip administracinės baudos, teismo nuobaudos civiliniame procese ir pan.

Penkta, egzistuojant prievartos priemonių įvairovei, jų taikymo atveju būtina paisyti proporcingumo principo. Pavyzdžiui, valstybė negali nusileisti iki nusikaltėlio lygio ir elgtis su žudiku, smurtautoju, plėšiku ar žagintoju taip, kaip jis elgėsi su savo aukomis (Goda, 2014, p. 9). Taigi, aptariamasis proporcingumo reikalavimas, kaip teisinės valstybės principo sudėtinė dalis, reiškia, jog [...] nustatytos teisinės priemonės turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje ir tinkamos siekiamiems teisėtiems bei visuotinai svarbiems tikslams (tarp tikslų ir priemonių turi būti pusiausvyra), jos neturi varžyti asmens teisių labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti, o jeigu šios teisinės priemonės yra susijusios su sankcijomis už teisės pažeidimą, tai minėtos sankcijos turi būti proporcingos padarytam teisės pažeidimui [...] (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 lapkričio 3 d. nutarimas).

Taigi, valstybės prievartos priemonės, būdamos valstybės reakcijos įrankiais į šalies teritorijoje atliekamus teisės pažeidimus, yra daugybę skirtingų reagavimo formų jungiantis darinys, kuriam būdinga išskirtinių požymių, tiesiogiai kylančių iš Konstitucijos, visuma. Atsižvelgiant į tai, jog aptariamų prievartos priemonių paskirtis – varžant valstybėje galiojančiai teisei priešingą veiką atlikusio asmens Konstitucijoje įtvirtintas teises bei laisves, saugoti visuomenės, valstybės teisėtus interesus, pažymima, jog būtent tai lemia prievartos priemonėms būdingus specialiuosius poreikius, ypač prievartos priemonių įtvirtinimo įstatymo lygmeniu, galimybės taikyti aptariamąsias priemones tik kompetentingiems subjektams ir proporcingumo tarp padarytos teisei priešingos veikos ir prievartos griežtumo reikalavimus.

1.2. Valstybės prievartos priemonių sistema.

Kaip jau buvo minėta šiame magistro darbe, valstybės prievartos priemonės gali būti įtvirtintos tik įstatymuose, todėl, autoriaus nuomone, jas galima suskirstyti pagal tai, kokiuose norminiuose teisės aktuose aptariamoms priemonėms yra numatytos: 1) baudžiamųjų valstybės prievartos priemonių sistema, įtvirtinta BK; 2) valstybės prievartos priemonių sistema, įtvirtinta BPK; 3) priverčiamųjų medicinos priemonių sistema, įtvirtinta BK; 4) valstybės prievartos priemonės, įtvirtintos ANK; 5) valstybės prievartos priemonės numatytos CK ir CPK; 5) kituose teisės aktuose įtvirtintos valstybės prievartos priemonės. Visgi, dėl rašto darbo apimties šiame magistro darbe aptarinėjamos tik valstybės prievartos priemonių sistemos, taikytinos pilnamečiams asmenims (nepilnamečiams asmenims, deja, dėmesio nebus skiriama). Toliau šiame magistro darbe bus pateikiama detalesnė kiekvienos iš penkių minėtų sistemų analizė.

1.2.1. BK įtvirtinta valstybės prievartos priemonių raida, sistema ir paskirtis

1.2.1.1. Baudžiamųjų prievartos priemonių raida.

Šiuo metu Lietuvoje numatyta baudžiamųjų prievartos priemonių sistema vien per XX a. patyrė gausybę pokyčių, todėl norint geriau išnagrinėti šiuo metu Lietuvoje esančią baudžiamųjų prievartos priemonių sistemą, būtina pažvelgti į ją iš istorinės perspektyvos.

Tarpukario Lietuvoje (1918–1940 m.) galiojęs Lietuvos baudžiamasis statutas (toliau – statutas) savyje talpino bausmių sistemą, susidedančią iš 5 bausmių. Jos, skirtingai nei šiuo metu galiojančiame BK, buvo išdėstytos nuo griežčiausios iki švelniausios: mirties bausmė, sunkiųjų darbų kalėjimas, paprastas kalėjimas, areštas bei bauda. Įdomu tai, kad to laikmečio Lietuvos baudžiamojoje teisėje nusikaltimų pavojingumas priklausė nuo to, kokios bausmės už juos grėsė. Statute nusikalstamieji darbai¹ buvo skirstomi į: didžiuosius nusikaltimus (grėsė mirties, sunkiojo kalėjimo bausmės), nusikaltimus (grėsė paprastas kalėjimas) ir nusižengimus (grėsė arešto bei baudos bausmės). Įvertinus konkrečių bausmių turinį, galima teigti, jog dominavo vienintelė bausmės paskirtis – nubaudimas. Tiesa, autorius atkreipia dėmesį, jog statute galima aptikti ir pridedamąsias bausmes.² Pagal statutą, jos yra: atėmimas teisės verstis [...] tam tikromis prekybos arba verslų rūšimis, [...] įstatymuose nurodytu darbu, taip pat draudimas atstatytiems tarnautojams ir [...]

¹ Lietuvos baudžiamajame statute nusikalstamo darbo sąvoka iš esmės talpina savyje šiuo metu galiojančiame BK įtvirtintas nusikaltimo, baudžiamojo nusižengimo apibrėžtis.

² Priedamosios bausmės iš esmės atitinka šiuo metu BK įtvirtintas baudžiamojo poveikio priemones.

dvasininkams užimti tokias pat ir aukštesnes vietas [...] (Lietuvos baudžiamasis statutas, 1934 cituota Gelumauskienė *et al.*, 2012, p. 291).

Sovietmečio Lietuvos pagrindinis baudžiamasis įstatymas – Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamasis kodeksas, įsigaliojęs 1961 m. (toliau – LTSR BK), nustatė ne tik papildomų tikslų bausmei, bet ir žymiai praplėtė pačią bausmių sistemą. Antai, bausmių, lyginant su prieš tai aptartu statutu, padaugėjo daugiau nei dvigubai – LTSR BK įtvirtino net dvylikos rūšių bausmes (Piesliakas, 2008, p. 211). Jos buvo skirstomos į pagrindines bei papildomas. Laisvės atėmimas, nutėmimas, ištrėmimas, pataisos darbai be laisvės atėmimo, atėmimas teisės eiti tam tikras pareigas arba dirbti tam tikrą darbą, atleidimas iš pareigų, bauda, viešasis papeikimas, pasiuntimas į drausmės batalioną yra pagrindinės bausmės (Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamasis..., 1961). Papildomos: karinio arba specialiojo laipsnio ar vardo atėmimas, turto konfiskavimas. Tiesa, tam tikros pagrindinės bausmės galėjo būti skiriamos ir kaip papildomos bausmės. Autorius taip pat siūlo atkreipti dėmesį į mirties bausmę. Ji, LTSR BK, buvo nurodoma kaip išimtinė bausmė, skiriama tik už tam tikrus nusikaltimus.

Būtina atkreipti dėmesį ir į LTSR BK bausmei keliamus tikslus. Bausme ne tik nubaudžiama [...] bet ir siekiama pataisyti bei perauklėti nuteistuosius [...] taip pat siekiama užkirsti kelią naujiems [...] nusikaltimams (Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamasis..., 1961). V. Piesliako teigimu, visa tai skambėjo labai gražiai, tačiau praktinė [...] patirtis rodė, kad pataisyti, ypač perauklėti, vargu ar įmanoma taikant bausmes [...] netgi atvirkščiai, daugelis tvirtina, kad bausmė, ypač laisvės atėmimo, ne tik nepataiso, bet ir sugadina žmogų (Piesliakas, 2008, p. 208).

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę 1990 m., LTSR BK nenustojo galioti.³ Kita vertus, pastebimi pokyčiai bausmių sistemoje, t.y., bausmių skaičiaus mažėjimas. 1994 m. buvo sukurta nauja bausmių sistema. Joje buvo numatytos šešių rūšių bausmės, įskaitant ir mirties bausmę (Piesliakas, 2008, p. 211). Tiesa, po maždaug keturių metų – 1998 m. – Seimas, įgyvendindamas Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimą, tų pačių metų gruodžio 21 d. panaikino mirties bausmę, pakeisdamas ją laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme. Be to, Lietuvos bausmių sistemoje itin reikšmingas pokytis įvyko jau įsigaliojus naujam BK – pirmą kartą Lietuvos baudžiamosios teisės istorijoje atsirado juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės institutas, baudžiamojo poveikio priemonės.

Taigi, kaip matyti, kad per daugiau nei šimtą metų Lietuvos bausmių sistemoje įvyko labai daug pokyčių – vieniems dešimtmečiams būdingas bausmių skaičiaus augimas, kitais

³ Lietuvos tarybų socialistinės Respublikos baudžiamasis kodeksas nustojo galioti tik 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojus dabartiniam BK.

– mažėjimas. Keitėsi bausmių paskirtys, sistemoje atsirado iki tol nematytų kriminalinių bausmių rūšių. Įvertinus aukščiau minėtus faktus, galima teigti, jog bausmių sistemai nėra būdingas pastovumas, todėl, autoriaus įsitikinimu, būtina pažvelgti į sistemos tolimesnę raidą, perspektyvas.

Autoriaus nuomone, fiziniams asmenims skirta bausmių sistema, tikėtina, kis nežymiai, nes šiuo metu esančios bausmių rūšys pilnai atitinka tarptautinius standartus, leidžia tinkamai individualizuoti bausmę. Visai kitokia situacija su juridinio asmens bausmių sistema. Tikėtina, kad įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į užsienio valstybių teigiamą praktiką, Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės tendencijas, plėš šią sistemą. Tą kuo skubiau siūlo padaryti ir Lietuvos mokslininkai. Vienas iš jų – D. Soloveičikas, siūlo Lietuvos įstatymų leidėjui [...] papildyti priverstinio viešųjų paslaugų teikimo bausme (Soloveičikas, 2006, p. 121). Kiti autoriai nurodo, kad 2000 m. BK turėtų būti papildytas naujomis juridiniams asmenims taikytinomis bausmėmis, kurias rekomenduoja ES teisės aktai: a) draudimu gauti viešąsias išmokas arba paramą; b) teismine priežiūra (Švedas *et al.*, 2017, p. 171). Autoriaus nuomone, didžiausias bausmių sistemos laukiantis iššūkis ateityje – bausmių, skiriamų juridiniam asmeniui, sistemos plėtra. Tačiau bausmių, skiriamų juridiniams asmenims, sistema yra tik viena iš BK Bendrojoje dalyje numatytų bausmių sistemų – šiuo metu aktualioje BK redakcijoje galima aptikti keletą sąlyginai skirtingų kriminalinių bausmių sistemų.

1.2.1.2. Bausmių sistema (sistemos) ir bausmių paskirtis.

Iš Lietuvoje buvusių baudžiamųjų prievartos priemonių analizės galima išvelgti, jog vienos bausmės gali būti asmens laisvę varžančios, kitos, priešingai, pavyzdžiui, turinio pobūdžio. Skirtingos bausmių variacijos itin reikšmingos baudžiamojoje teisėje. Kokia prasmė, jeigu visiems asmenims (fiziniams, juridiniams) už skirtingų nusikalstamų veikų padarymą, būtų skiriama viena, universali bausmė? Žinoma, to objektyviai niekada nebus įmanoma pasiekti, tačiau ne tik pačių bausmių prigimtis, jų skirtingumas, bet ir bendri joms keliami tikslai yra veiksniai, lemiantys būtinybę visoms bausmėms tarpusavyje sudaryti vientisą derinį, kitaip tariant, baudžiamųjų prievartos priemonių (bausmių) sistemą.

G. Švedas nurodo, jog bausmių sistema suprantama kaip baudžiamajame įstatyme tam tikra tvarka išdėstytas, išsamus ir teismams privalomas bausmių sąrašas (Švedas, 2003, p. 31). Vadinasi, iš pateikto apibrėžimo matyti, kad teismai negali laisvai, net ir vadovaujantis teisingumo principu, skirti kitokios, negu numato BK, bausmės. Iš to taip pat kyla nuoseklumo ir hierarchinės struktūros reikalavimai bausmių sistemai. Anot G. Švedo, ją turi sudaryti įvairios savo turiniu ir griežtumu bausmės, nes tik tokia sistema leidžia

individualizuoti bausmę konkrečiam asmeniui ir sudaro prielaidas pasiekti bausmei keliamus tikslus (Švedas, 2003, p. 31).

Pažymėtina, kad šiuo metu galiojančiame BK, skirtingai nei ankstesniuose aptartuose įstatymuose, bausmės išdėstytos nuo švelniausios iki griežčiausios („švelniausios-griežčiausios“ modelis). Tai padaryta ne atsitiktinai – toks dėsningas bausmių sąrašo sistemoje įtvirtinimas daro įtaką teismui, skiriančiam bausmę. Tai reiškia, kad paskiriant bausmę, teismas turi apsvarstyti galimybę skirti švelniausią BK numatytą bausmę, o tik nusprendęs, jog pastaroji nėra pakankama siekiant bausmei keliamų tikslų, svarstyti griežtesnės bausmės skyrimo galimybę.

Taigi, kokia bausmių sistema (sistemos) yra įtvirtinta Lietuvoje? Kokios bausmės ją (jas) sudaro?

Tikslumo dėlei pastebima, kad BK Bendrojoje dalyje nustatytos trys atskiros bausmių, skiriamų fiziniams asmeniui už nusikaltimą ir baudžiamąjį nusižengimą, taip pat bausmių, skiriamų juridiniam asmeniui, sistemos (Švedas *et al.*, 2020, p. 73). Baudžiamosios teisės doktrinoje galima išvelgti ir keletą kitų bausmių skirstymo kriterijų, kaip, pavyzdžiui, pagal skyrimo tvarką (pagrindinės bei papildomosios), pagal BK sankcijų struktūrą (privalomosios ir skiriamos teismo nuožiūra) ir pagal jose nustatytų ribojimų turinį. Pažymėtina, kad visos bausmių rūšys (taikomos tiek fiziniams, tiek juridiniam asmeniui) *expressis verbis* nurodytos BK 42-43 str.

Fiziniams asmeniui, padariusiam baudžiamąjį nusižengimą, gali būti skiriamos tokios bausmės, kaip: viešieji darbai; bauda; laisvės apribojimas; areštas. Nusikaltimo padarymo atveju, bausmių sistemos ribos kiek prasiplečia ir, greta minėtų keturių bausmių, gali būti skiriama laisvės atėmimo bausmė (kitaip, įkalinimas). G. Sakalauskas pažymi, jog būtent įkalinimas yra griežčiausia už nusikalstamą elgesį gresianti priemonė [...] (Sakalauskas, 2017, p. 161). Pastaroji Lietuvoje skirstoma į terminuotą laisvės atėmimą ir į įkalinimą iki gyvos galvos. Vadinasi, iš viso fiziniams asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką Lietuvoje, gali būti skiriamos šešios bausmės. Tiesa, pats įstatymų leidėjas BK 12 str. nurodė, jog baudžiamasis nusižengimas (mažiau pavojinga nusikalstama veika nei nusikaltimas) yra būtent BK uždrausta veika, už kurią numatyta bausmė, nesusijusi su laisvės atėmimu, išskyrus areštą (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). O vienas iš nusikaltimą nuo baudžiamąjo nusižengimo atribojimo kriterijų – nusikaltimo atveju kaltininkui gali grėsti laisvės atėmimo bausmė.

Be to, BK numatyta bausmių, skiriamų nepilnamečiams asmenims, sistema. Tiesa, ją sudaro tokios pačios bausmės, išskyrus įkalinimo iki gyvos galvos bausmę. Dėl magistro darbo apimties apie bausmes nepilnamečiams detaliau kalbama nebus.

Kita bausmių sistemos dalį sudaro bausmių, skiriamų juridinio asmens atžvilgiu, sistema. Lietuvoje teismo nuosprendžiu juridiniam asmeniui gali būti paskirta: bauda; juridinio asmens veiklos apribojimas; juridinio asmens likvidavimas. Vadinasi, juridiniam asmeniui gali būti skiriamos trys bausmės – per pusę mažiau nei fiziniam asmeniui. G. Švedas atkreipia dėmesį į tai, kad teismas, paskyręs bausmę juridiniam asmeniui už korupcinę nusikalstamą veiką, privalo, o kitais atvejais – gali nutarti paskelbti šį nuosprendį per visuomenės informavimo priemones (Švedas *et al.*, 2020, p. 73). Tai nėra atskira bausmė juridiniam asmeniui, o verčiau būdas, sustiprinantis tikslų, būdingų bausmei, geresnį įgyvendinimą. Būtent nuosprendžio viešas paskelbimas leidžia geriau įgyvendinti bausmės prevencijos paskirtį.

Kita vertus, pastebima, jog tik viena bausmės rūšis – bauda – apkaltinamuoju teismo nuosprendžiu gali būti paskirta ir fiziniam, ir juridiniam asmeniui. Kaip matyti, visų kitų bausmių taikymas yra apribotas – jos gali būti skiriamos tik fiziniam ar juridiniam asmeniui. Kodėl taip yra? Atsakymą pateikia Konstitucinis Teismas. Pasak jo, tai lemia būtent juridinio asmens, kaip [...] baudžiamosios atsakomybės, subjekto, specifiškumas [...] Tos bausmės, kurios taikomos fiziniam asmeniui, kaip antai: laisvės apribojimas, laisvės atėmimas, viešieji darbai, teisės dirbti tam tikrą darbą atėmimas, objektyviai negali būti skiriamos juridiniam asmeniui. Kita vertus, kai kurios juridiniam asmeniui numatytos bausmės, pavyzdžiui, likvidavimas, negali būti skiriamos fiziniam asmeniui (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas).

Taigi, apibendrinant Lietuvoje esančią bausmių sistemą, autorius mano, jog šiuo metu šalyje esanti bausmių sistema pilnai sudaro galimybes teismui, skiriančiam bausmę fiziniam asmeniui, rinktis tarp skirtingo griežtumo lygio bausmių. Autoriaus nuomone, turint gana plačią šešių bausmių fiziniams asmenims sistemą yra sudaromos tinkamesnės galimybės fizinio asmens bausmės individualizavimui, geriau pasiekiami pagrindiniai bausmei keliami tikslai. Kita vertus, to paties negalima pasakyti apie bausmių, skiriamų juridiniam asmeniui, sistemą. Manytina, jog trys bausmės: bauda (švelniausia), juridinio asmens veiklos apribojimas (vidutinio griežtumo) bei juridinio asmens likvidavimas (griežčiausia), galėtų būti traktuojamas kaip baudžiamojo įstatymo trūkumas. Autoriaus nuomone, būtent trijų bausmių sistema nėra pakankama siekiant teisingos bausmės juridiniam asmeniui.

Visgi, kad ir kokia bausmių sistema būtų įtvirtinta valstybėje, ji (taip pat atskiros ją sudarančios bausmių rūšys) vis tiek privalo būti pasitelkta siekiant įgyvendinti tam tikrus tikslus. Pripažįstant, jog bausmės esmė yra nubaudimas, keliamas klausimas: ar bausmė,

būdama pačia griežčiausia valstybės prievartos priemone, savyje talpina tik šį vienintelį uždavinį – nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį?

Bausmė yra valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo nuosprendžiu nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą padariusiam asmeniui (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Šio rašto darbo autorius į pateiktą bausmės apibrėžimą žiūri kritiškai, argumentuodamas tuo, jog definicija išdėstyta gana padrikai, atibojant ją nuo bausmės tikslų, esminių jos aspektų. Autoriaus nuomone, tinkamesnį bausmės apibrėžimą galima aptikti teisinėje literatūroje. Pagal ją, kriminalinė bausmė – tai valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu asmeniui, padariusiam nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, ribojanti nuteistojo teises bei laisves ir nustatanti specialiąsias pareigas visuomenės labui (Švedas *et al.*, 2020, p. 66).

Bausmei, kaip prievartos priemonei, būdinga tam tikrų požymių visuma. Anot autoriaus, patys svarbiausi yra šie: 1) bausmė yra valstybės taikoma prievartos priemonė (Piesliakas, 2008, p. 207); 2) ją, veikdamas Lietuvos Respublikos vardu, išimtinai gali skirti tik teismas; 3) jis (teismas) bausmę paskiria vadovaudamasis baudžiamojo proceso reikalavimais ir priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį (Švedas *et al.*, 2020, p. 67); 4) itin svarbu tai, jog apkaltinamuoju nuosprendžiu paskirta bausmė būtų tik už baudžiamajame įstatyme numatytos veikos – nusikaltimo arba baudžiamojo nusižengimo padarymą (Švedas *et al.*, 2020, p. 67); 5) vien paties žodžio „bausmė“ lingvistinė analizė rodo, jog ši valstybės prievartos priemonė skirta bausti asmenį, padariusį nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, todėl jos esmė – nubaudimas; 6) bausmės skyrimas užtraukia kaltininkui tam tikrus neigiamus padarinius, [...] būtent teistumą (Piesliakas, 2008, p. 208).

Galų gale, kaip matyti iš aukščiau pateiktos bausmės definicijos bei pagrindinių požymių, susidaro pagrįstas įspūdis, jog būdama griežčiausia valstybės prievartos priemone, bausmė turėtų būti paskirta ne šiaip sau, o turint tam tikrus tikslus. Būtent baudžiamajame įstatyme, šalia bausmės sąvokos, aptinkama ir bausmės paskirtis.

R. Drakšo teigimu, bausmės paskirtis – tai galutinis rezultatas, kurio valstybė siekia nustatydamą ir taikydama bausmes (Drakšas, 2016, p. 78). Šiam teiginiui pritaria ir baudžiamosios teisės bendrosios dalies vadovėlio autoriai. Esminiai bausmei keliami uždaviniai išvardinti BK 41 str. 2 d. Jų yra penki. Vadovaujantis baudžiamuoju įstatymu, bausmės paskirtys yra šios: 1) sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo; 2) nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį; 3) atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas 4) paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų; 5) užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Atkreipiamas dėmesys, jog Lietuvos

Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT), aiškindamas minėtus bausmės tikslus, yra pažymėjęs tai, kad [...] nė vienam iš nurodytų tikslų nesuteikiama išskirtinė, prioritetinga reikšmė, o visų tikslų įgyvendinimas turi būti protingai subalansuotas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Autoriaus įsitikinimu, kiekvieno iš tikslų atskira analizė būtina siekiant geriau suprasti šią griežčiausią valstybės prievartos priemonę.

Asmenų sulaikymas nuo nusikalstamų veikų darymo (kitai, bendroji prevencija), iš esmės yra asmenų įspėjimo, informavimo, bauginimo, kad jie nepadarėtų nusikalstamos veikos, priemonė (Abramavičius *et al.*, 2004, p. 264). Vadinasi, bendrąja prevencija, pasireiškiančia baudžiamųjų įstatymų (nustatančių nusikalstamas veikas bei skiriamų sankcijų už jų padarymą) viešu priėmimu bei paskelbimu, siekiama įdiegti visuomenei supratimą, jog tam tikras (ne)veikimas gali būti baudžiamas ir taip įpareigoti visuomenės narius susilaikyti nuo tokio elgesio. Be to, teisės doktrinoje nurodoma, kad bendrosios prevencijos kryptys [...] gali būti dvi: negatyvioji (atgrasymas) ir pozityvioji (teisinės kultūros, sąmoningumo ir pagarbos teisei skatinimas) (Kietytė *et al.*, 2006, cituota Sakalauskas, 2010, p. 137).

Kita vertus, pripažįstama, jog greta bendrosios prevencijos egzistuoja ir specialioji (individualioji) prevencija. Tiesa, pastaroji būna nukreipta ne visuomenės, o asmens, padariusio nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, atžvilgiu. Specialiosios prevencijos poveikis įgyvendinamas konkrečių asmens teisių ar laisvių atėmimu arba ribojimu, arba specialiųjų pareigų nustatymu, kuris turėtų atimti galimybę padaryti naują nusikalstamą veiką, taip pat individualizuotų pataisos priemonių taikymu (Švedas *et al.*, 2020, p. 70). Absoliučioje daugumoje baudžiamosios teisės doktrinos mokslinių publikacijų toks valstybės elgesys vertinamas pozityviai, nes sukuria tam tikrą valstybės pareigą, netgi rūpestį konkretaus nuteistojo atžvilgiu ta prasme, jog nuteistasis, atlikęs paskirtą bausmę, pasitaisyti. O būtent nuteistojo pataisymu laikytinas toks asmens paveikimas, kai jis po bausmės atlikimo savo gyvenimo tikslų siekia teisėtais būdais ir priemonėmis (Švedas, 2013, p. 15). Vadinasi, individualiosios prevencijos tikslu, kaip viena iš bausmės paskirčių, valstybė išreiškia lūkestį, jog net ir pažeidę baudžiamąjį įstatymą asmenys, atlikę teismo paskirtą bausmę ir (ar) įvykdę jiems nustatytas pareigas, pasitaisys bei toliau bus pilnateisiai visuomenės nariai, linkę pakartotinai nebensikalsti.

Visgi, nereikėtų pamiršti ir trečiosios bausmės paskirties – nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį. Dažnai būtent šis bausmės tikslas gali pasirodyti esant pagrindiniu ir vos ne vieninteliu bausmės uždaviniu. Būtent taip manė absoliutaus baudimo teorijos šalininkai. Ši teorija remiasi principine nuostata (G. W. F. Hėgelio, I. Kanto idėjomis), kad

bausmė neturi jokio papildomo tikslo, ji tiesiog yra atpildas už nusikalstamą elgesį, atgaila (Sakalauskas, 2010, p. 136). Šiuo metu tiek Lietuvos, tiek Vakarų valstybių baudžiamojoje teisėje pripažįstama, jog bausme, kaip atpildu, turi būti siekiama ir tam tikrų pozityvių tikslų. Visgi, sumenkinant nubaudimo tikslą, būtų sumenkinta ir pati bausmė. V. Piesliako teigimu, nubaudimas – tai nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui tam tikras „skausmas“ nuostoliai, išgyvenimai, praradimai, nepatogumai. Kiekvienai bausmei būdingi nubaudimo elementai. [...] Bausmė negalima be nubaudimo elementų (Piesliakas, 2008, p. 210).

Dar viena bausmės paskirtis – galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas nuteistajam atėmimas ar apribojimas – labiausiai susijusi su žmogaus laisvę varžančiomis bausmėmis. Šis tikslas, autoriaus nuomone, ne visiškai pilnai realizuojamas Lietuvoje. Ši bausmės paskirtis įgyvendinama, kai bausme sudaromos fizinės sąlygos užkirsti kelią naujai nusikalstamai veikai padaryti (Švedas *et al.*, 2020, p. 70). Aptariama paskirtis pasireiškia plačiu laisvės atėmimo bausmės skyrimu (Abramavičius *et al.*, 2004, p. 265). Kita vertus, šio tikslo iškėlimas baudžiamajame įstatyme turi tam tikrų minusų. Pirma, pastebima, jog taikant kai kurias BK 42 straipsnyje išvardytas bausmes, pavyzdžiui, baudą, neįmanoma pasiekti tokio tikslo, nes šios bausmės turinio nesudaro galimybė apriboti asmens laisvę ir taip atimti arba apriboti galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas (Mališauskaitė, 2003, p. 82). Antra, šio rašto darbo autorius pastebi, jog gana dažnai visuomenės informavimo priemonėse galima išvysti bei išgirsti pranešimus apie tai, kaip asmenys, atlikdami bausmę pataisos namuose, daro nusikalstamas veikas (sukčiauja naudodamiesi mobiliaisiais telefonais, smurtauja kitų nuteistųjų atžvilgiu ir pan.). Vadinasi, galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas nuteistajam atėmimas ar apribojimas, kaip bausmės paskirtis, autoriaus nuomone: 1) objektyviai negali būti pasiekta dėl atskirų bausmių turinio; 2) net ir paskyrus asmeniui bausmę, varžančią jo laisvę, kartais šio tikslo pasiekti nepavyksta dėl valstybėje esančių įkalinimo sąlygų, dėl pačio nuteistojo elgesio ir kitų veiksnių.

Paskutinysis, penktasis tikslas – bausmė turi užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą. Ką turėjo omenyje įstatymų leidėjas, įtvirtinęs šią bausmės siekiamybę BK 41 str. 2 d.? Atsakymą į šį klausimą galima rasti Lietuvos teismų praktikoje, baudžiamosios teisės doktrinoje. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog [...] baudžiamajame įstatyme nustatytos bausmės turi būti teisingos (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas). Toliau plėtodamas šią Konstitucinio Teismo mintį, LAT pabrėžė, jog [...] vadovaujantis teisingumo principu, kaltininkui turi būti užtikrintas tinkamai individualizuotos bausmės paskyrimas, kuris geriausiai atitiktų įstatyme įtvirtintos bausmės paskirtį (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. vasario 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Kitoje nutartyje LAT, papildydamas savo poziciją, nurodo, jog

teisingumas reiškia [...] ir tai, kad pripažintam kaltu asmeniui skiriama bausmė turi būti adekvati (proporcinga) padarytai nusikalstamai veikai: bausmė už nusikalstamą veiką turi atitikti tos veikos pavojingumo pobūdį bei laipsnį, be to, būtina atsižvelgti į kaltininko asmenybę, jo elgesį prieš nusikalstamos veikos padarymą, nusikalstamos veikos darymo metu ir po jos (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Galų gale, vėl užsimindamas apie teisingą bausmę, LAT pažymėjo ir tai, kad bausmė yra teisinga, kai ją skiriant įvertinami ir kaltininko, ir nukentėjusiojo interesai, kai nė vieniems iš jų nesuteikiama prioritetinga reikšmė (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

R. Drakšas nurodo, jog baudžiamosios teisės doktrinoje nėra bendro požiūrio į teisingumo principą ir jo turinį, todėl teisingos bausmės samprata gali būti nevienareikšmė. Ji dažnai remiasi konkrečiu teisingumo ar neteisingumo suvokimu (Drakšas, 2016, p. 82). Todėl pagrįstas K. Jovaišos teiginys, kad neatsitiktinai žmonijos istorijoje niekam nėra pavykę pateikti universalus ir visuotinai pripažinto teisingumo apibrėžimo, kuri neturėtų silpnų ir abejotinų pusių (Jovaiša, 2007, p. 57). Kita vertus, pats R. Drakšas teigia, jog teisingos bausmės paskyrimas suponuoja būtinumą teismui atsižvelgti į kiekvieną BK 41 straipsnyje nurodytą bausmės tikslą atskirai (Drakšas, 2016, p. 92). Vadinas, šis mokslininkas pritaria 2012 m. vasario 14 d. nutartyje LAT išsakytai pozicijai dėl teisingos bausmės. V. Piesliako teigimu, teisingumas, kaip teismo veikla nagrinėjant baudžiamąsias bylas ir skiriant bausmes ir baudžiamojo poveikio priemones, traktuojamas taip: teisinga bausmė – tokia bausmė, kuri paskirta tinkamai atsižvelgus į padarytos nusikalstamos veikos sunkumą, padaryto nusikaltimo ypatumus, kaltininko padarytos veikos subjektyviuosius požymius (kalbę, motyvus), jo asmenybę, ir jos skyrimas nepažeidžia Baudžiamojo kodekso normų. Tai pagrindinis teisingumo aspektas (Piesliakas, 2006 cituota Drakšas, 2016, p. 87). Kaip matyti, itin panašią, beveik identišką mintį išdėstė LAT 2016 m. gegužės 24 d. nutartyje. Kita vertus, atkreiptinas dėmesys į G. Švedo poziciją teisingos bausmės kontekste. Pasak jo, į teisingos bausmės turinį patenka ne tik jau išvardinti R. Drakšo, V. Piesliako aspektai, bet ir teisėtumas, humanizmas, bausmės individualizavimas, net ekonomiškumas (Švedas, 2014, p. 9). Pagrįstai galima teigti, jog teisingos bausmės sampratos pateikimas LAT praktikoje atspindi skirtingą baudžiamosios teisės mokslininkų požiūrį į teisingumo principą, tačiau būtent teismų praktika sugebėjo skirtingus baudžiamosios teisės doktrinos atstovų požiūrius sujungti į darnią teisingos bausmės koncepciją Lietuvoje.

Gali kilti paprastas klausimas – ar visi penki aukščiau išvardinti bausmės tikslai būdingi fiziniams asmenims paskirtomis bausmėms? Šis klausimas gali būti keliamas atsižvelgiant

į tai, kad Lietuvoje baudžiamojon atsakomybėn gali būti traukiami ir juridiniai asmenys. Bausmės paskyrimas, kaip viena iš baudžiamosios atsakomybės realizacijos formų – ne išimtis. Atsakant į išsikeltą klausimą, autorius vadovaujasi D. Soloveičiko išreikšta pozicija, jog [...] juridiniams asmenims galimų skirtinų bausmių tikslai yra iš esmės tapatūs tiems siekiams, kurie yra įgyvendinami skiriant bausmes fiziniams asmenims (Soloveičikas, 2005, p. 48). Anot jo, įstatymų leidėjas, BK 41 str. tiesiogiai nenurodęs, jog [...] bausmės tikslai yra susiję su abiejų rūšių nusikaltimo subjektais, galima manyti esant [...] baudžiamojo įstatymo trūkumą (Soloveičikas, 2005, p. 43).

Vadinasi, bausmė yra griežčiausia valstybės prievartos išraiška fiziniams bei juridiniams asmenims, kurios esmė – asmenų viešo pobūdžio pasmerkimas (nubaudimas) valstybės vardu už pavojingų veikų, numatytų BK, pilną ar dalinę realizaciją. Autoriaus nuomone, teisinga bausmė yra ne tik nubaudžianti, bet ir siekianti kitų lygiaverčių tikslų. Kitaip tariant, bausmė bus teisinga, tik tuomet, kai ji atitiks asmens nusikalstamos veikos pavojingumą, jos turinį sudarys tam tikri asmens patiriami suvaržymai ir nepatogumai, individualiai pritaikyti būtent nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui siekiant jo reintegracijos į visuomenę bei tuo pačiu užtikrinanti nuo nusikalstamos veikos nukentėjusio asmens, taip pat pačios valstybės lūkesčius.

1.2.1.3. Baudžiamojo poveikio priemonių sistema ir paskirtis.

2000 m. Lietuvoje buvo nuspręsta atsisakyti vieno iš sovietinių baudžiamosios teisės palikimo – papildomų bausmių instituto. A. Drakšienės teigimu, būtent papildomų bausmių instituto panaikinimas buvo viena iš priežasčių, nulėmusių baudžiamojo poveikio priemonių instituto atsiradimą BK (Levon, 2013, p. 184). Mokslininkė J. Levon savo publikacijoje išskiria dar du veiksnius, lėmusius baudžiamojo poveikio priemonių genezę BK. Pasak jos, šių priemonių ištakos taip pat tapatinamos ir su baudžiamųjų nusižengimų įtvirtinimu BK, bei siekiu Lietuvos baudžiamojoje justicijoje užtikrinti nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų teises [...] (Levon, 2013, p. 191). Taigi, kas gi tokios yra baudžiamojo poveikio priemonės?

Baudžiamojo poveikio priemonių definicijos BK nerasime. Kita vertus, šios problemos sprendimo būdą galima aptikti baudžiamosios teisės doktrinoje. R. Drakšas baudžiamojo poveikio priemones įvardina kaip baudžiamojo įstatymo nustatytas valstybinės prievartos priemones, kurios teismo skiriamos baudžiamuosius nusižengimus ar nesunkius nusikaltimus padariusiems asmenims, atleistiems nuo baudžiamosios atsakomybės arba bausmės, ir padeda įgyvendinti bausmės paskirtį (Drakšas, 2004, p. 29). Panašų sąvokos apibrėžimą yra nurodę ir baudžiamosios teisės bendrosios dalies vadovėlio autoriai.

Savo esme ir turiniu baudžiamojo poveikio priemonės labai panašios, tačiau ne tapačios bausmėms, nes skirtingi jų skyrimo pagrindai, teisių ir laisvių apribojimo apimtys, teisiniai jų nevykdymo padariniai ir pan. (Abramavičius *et al.*, 2004, p. 375).

Tikslinga išskirti visą baudžiamojo poveikio priemonių sistemą, įtvirtintą BK IX skyriuje. Vadovaujantis aktualia BK redakcija, matyti, jog šiuo metu sistema talpina net 11 skirtingų baudžiamojo poveikio priemonių rūšių. BK įtvirtintos šios baudžiamojo poveikio priemonės: 1) uždraudimas naudotis specialia teise; 2) viešųjų teisių atėmimas; 3) teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas; 4) turtinės žalos atlyginimas ar pašalinimas; 5) nemokami darbai; 6) įmoka į nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondą; 7) turto konfiskavimas; 8) įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusio asmens ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusio asmens arčiau nei nustatytu atstumu; 9) dalyvavimas smurtinį elgesį keičiančiose programose; 10) išplėstinis turto konfiskavimas; 11) įpareigojimas pranešti apie gyvenamosios vietos pakeitimą ar išvykimą iš jos (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Paminėtina, jog teisės doktrina pateikia visų aukščiau išvardintų priemonių sąlyginį skirstymą pagal savo esmę ir daromą poveikį: prevencinio pobūdžio priemonės; nukentėjusiojo nuo nusikalstamos veikos teisių atkūrimo priemonės; kaltininką pozityviai veikiančios priemonės (Švedas *et al.*, 2020, p. 184). Dėl rašto darbo apimties autorius nenurodys konkrečių priemonių priklausomumo šioms kategorijoms. Be to, autoriaus nuomone, kalbant apie baudžiamojo poveikio priemonių sistemą, reikia pabrėžti ir tai, kad viena iš aukščiau minėtų priemonių įsigaliojo tik šiais metais.⁴ Vadinasi, galima įžvelgti tendenciją, jog baudžiamųjų poveikio priemonių sąrašas nėra pastovus ir aktyvi teisėkūra vyksta iki šiol. Tuo tarpu, Lietuvos baudžiamosios teisės moksle įžvelgiama „tendencija“ analizuoti išimtinai vieną iš BK 67 str. įtvirtintų baudžiamojo poveikio priemonių, t.y. turto konfiskavimą (Levon, 2013, p. 182).

Atkreiptinas dėmesys į baudžiamojo poveikio priemonių išdėstymo modelį baudžiamajame įstatyme. Autoriaus nuomone, aptariamoms priemonėms išdėstytos paprastai („*paprastasis*“ modelis). Tai reiškia, kad baudžiamajame įstatyme pateikiamas sąrašas baudžiamojo poveikio priemonių, kurias gali skirti teismas. Kitaip tariant, jeigu kriminalinių bausmių sistemoje įtvirtinta „švelniausios-griežčiausios“ bausmės koncepcija, suponuojanti teismui pareigą svarstyti, visų pirma, švelnesnės bausmės paskyrimo galimybę, tai iš baudžiamojo poveikio priemonių sąrašo, jo išdėstymo, tokio netiesioginio loginio uždavinio teismui negalima įžvelgti. Autoriaus nuomone, visos baudžiamojo poveikio priemonės, įtvirtintos BK 67 str., yra panašios pagal jų griežtumo lygį, skiriasi

⁴ Įpareigojimas pranešti apie gyvenamosios vietos pakeitimą ar išvykimą iš jos (BK 67 str. 2 d. 11 p.) įsigaliojo nuo 2021 m. sausio 1 d. įsigaliojus įstatymui Nr. XIII-3353.

aptariamų priemonių turinys, jų specialieji tikslai, tačiau jų sąrašo išdėstymas BK 67 str. neturi jokios reikšmės.

Nors ir nepateikdamas baudžiamojo poveikio priemonių sampratos, įstatymų leidėjas nurodė joms keliamą užduotį – padėti įgyvendinti bausmės paskirtį (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). J. Levon, bandydama išsiaiškinti minėtos paskirties turinį, padarė išvadą, kad lietuvių mokslininkų požiūris dėl frazės „turi padėti įgyvendinti“ suprantamas skirtingai (Levon, 2015, p. 66). Mokslininkė nustatė, kad vieni autoriai linę baudžiamojo poveikio priemonių paskirtį sieti su pataisymu bei apsauga, kiti akcentavo jų auklėjamąjį pobūdį, treči – išimtinai su bausmės tikslais. Visgi, įvertinusi lietuvių mokslininkų nuomonių skirtingumą, Lenkijos baudžiamosios teisės doktrinos atstovų įžvalgas bei patirtį, J. Levon pažymėjo, kad nebūtina įvardyti visų baudžiamojo poveikio priemonių tikslų *in genere* dėl jų per didelio skirtingumo (Levon, 2015, p. 68). Autoriaus supratimu, esminis ir bendras tikslas, būdingas visoms baudžiamojo poveikio priemonėms, yra siekis efektyviau įgyvendinti tuos pačius bausmės tikslus skiriant švelnesnio turinio prievartą. Tuo tarpu specialieji tikslai priklauso nuo kiekvienos baudžiamojo poveikio priemonės turinio.

Tam, kad kaltininkui būtų paskiriama tinkamiausia poveikio priemonė, įstatymas suteikė teismui diskrecinę teisę taikyti konkrečią baudžiamojo poveikio priemonės rūšį ir jų skaičių (Švedas *et al.*, 2020, p. 185). Kita vertus, paskyrus keletą baudžiamojo poveikio priemonių rūšių, turi būti paisoma suderinamumo reikalavimo - paskirtos priemonės negali viena kitos dubliuoti ar sudaryti rimtų problemų kiekvienos iš jų vykdymui (Vilniaus apygardos teismo 2019 m. kovo 6 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Greta šios teismo diskrecinės teisės, įstatyme taip pat numatoma galimybė teismui pakeisti tam tikras priemonių rūšis kitomis, jeigu pastarosios negali būti įvykdomos dėl pateisinamų priežasčių.

Nors ir pripažįstama, jog baudžiamojo poveikio taikymas neužtraukia teistumo (Švedas *et al.*, 2020, p. 185), tačiau jų nevykdymas – gali. Kitaip tariant, baudžiamajame įstatyme yra įtvirtinta baudžiamojo poveikio priemonių vykdymo vengimo nusikalstamos veikos sudėtis – BK 243 str. Teismų praktikoje kriterijus, apibūdinantis šios veikos pavojingumą, taikant baudžiamąją atsakomybę už vengimą vykdyti baudžiamojo poveikio priemonę, yra veikos sistemingumas, rodantis aiškų šią veiką padariusio asmens jam skirtos baudžiamojo poveikio priemonės ignoravimą (Vilniaus apygardos teismo 2020 m. sausio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Taigi, baudžiamojo poveikio priemonės yra ne tokio griežto pobūdžio (kaip kriminalinės bausmės) valstybės prievartos priemonės, skirtos efektyviau įgyvendinti tuos pačius

bausmei keliamus tikslus. Baudžiamųjų poveikio priemonių sistemos įtvirtinimas BK parodo valstybės siekį realizuoti baudžiamąją atsakomybę švelnesnio pobūdžio priemonių pagalba. Kita vertus, atsižvelgus į tai, kad baudžiamojo poveikio priemonėms vis dėlto būdingas ir savotiškas nubaudimas, autoriaus nuomone, tikslinga aptariamias priemones laikyti kriminalinės bausmės alternatyvomis.

1.2.1.4. Priverčiamosios medicinos priemonės.

Kaip žinia, viena iš baudžiamosios atsakomybės sąlygų – asmens (subjekto) pakaltinamumas. Ši kategorija baudžiamojoje teisėje suprantama kaip fizinio asmens sugebėjimas suvokti savo veiksmų esmę ir juos valdyti (Abramavičius *et al.*, 2004, p. 113). Pastebima, jog tam tikrai visuomenės daliai būdingi psichiniai sutrikimai, anomalijos. Šie negalavimai daro įtaką asmens galėjimui suvokti savo veiksmų esmę bei juos valdyti. Atsižvelgdamas į tai, įstatymų leidėjas BK įtvirtino nepakaltinamumo bei riboto pakaltinamumo institutus. Tiek vienu, tiek kitu atveju, tokių asmenų atžvilgiu atsiranda galimybė taikyti priverčiamąsias medicinos priemones, įtvirtintas BK XIV skyriuje esančiame BK 98 str.

Priverčiamoji medicinos priemonė – tai valstybės medicinos poveikio prievartos priemonė, taikoma pavojingą arba nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui, teismo pripažintam nepakaltinamam ar ribotai pakaltinamam, taip pat ir asmeniui, kuriam po nusikalstamos veikos padarymo ar bausmės paskyrimo sutriko psichika ir dėl to jis negali suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti (Švedas *et al.*, 2020, p. 261).

BK 98 str., pagal priemonės griežtumo laipsnį, išskiriamos šios medicinos priemonės: 1) ambulatorinis stebėjimas pirminės psichikos sveikatos priežiūros įstaigose; 2) stacionarinis stebėjimas bendro stebėjimo sąlygomis specializuotose psichikos sveikatos priežiūros įstaigose; 3) stacionarinis stebėjimas sustiprinto stebėjimo sąlygomis specializuotose psichikos sveikatos priežiūros įstaigose; 4) stacionarinis stebėjimas griežto stebėjimo sąlygomis specializuotose psichikos sveikatos priežiūros įstaigose. Vadinasi, kaip ir kriminalinių bausmių sistemos atveju, esant priverčiamųjų medicinos priemonių skyrimo būtinybei, galioja principas teismui, visų pirma, atsižvelgti į galimybę skirti švelnesnę priverčiamąją medicinos priemonę, o to negalint padaryti – spręsti griežtesnės aptariamias priemonės skyrimo galimybę.

Priverčiamosios medicinos priemonės gali būti taikomos esant šiems pagrindams: 1) pripažinus asmenį nepakaltinamam; 2) pripažinus asmenį ribotai pakaltinamam, padariusį baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą; 3) po nusikalstamos

veikos padarymo ar kriminalinės bausmės paskyrimo nustačius asmens psichikos sutrikimą, dėl kurio jis negali suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti.

BK 98 str. nurodytų medicininio pobūdžio prievartos priemonių tikslas – išgydyti asmenį, padariusį įstatymo uždraustą pavojingą veiką, jį prižiūrint ar izoliuojant gydymo metu nuo visuomenės, taip siekiant apsaugoti tiek visuomenę nuo tokio asmens galimų pavojingų veikų, tiek patį uždraustą veiką padariusį asmenį nuo jam gresiančių pavojų (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Priverčiamosios medicinos priemonės nėra bausmės, skiriamos nepakaltinamiems ar ribotai pakaltinamiems asmenims. Teismų praktikoje pripažįstama, jog priverčiamosios medicinos priemonės skiriasi nuo bausmės savo paskirtimi, turiniu ir teisinėmis pasekmėmis: jomis nesiekama nubausti asmens už padarytą pavojingą veiką; veika, už kurią jos taikomos, nelaikoma nusikalstama, priverčiamųjų medicinos priemonių taikymas neužtraukia teistumo ir kitų baudžiamajame įstatyme nurodytų padarinių; jos skiriamos nenurodant termino, kada jų taikymas privalo būti nutrauktas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. spalio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Taigi, priverčiamąsias medicinos priemones galima laikyti dar viena valstybės prievartos priemonių rūšimi. Nuo kitų prievartos rūšių ji skiriasi, visų, pirma, subjekto, kuriam galima taikyti, atžvilgiu, skirtingas ir prievartos taikymo tikslas, pasekmės. Kita vertus, tokių priemonių įtvirtinimas įstatyminiu lygmeniu rodo valstybės susirūpinimą tiek visuomenės, tiek konkrečių asmenų, turinčių psichinę negalią, atžvilgiu, todėl, autoriaus nuomone, tokia valstybės prievartos išraiška yra būtina.

1.2.2. BPK įtvirtinta valstybės prievartos priemonių sistema.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, valstybės prievartos priemonės gali būti įtvirtintos ne tik BK. Dalis jų aptinkama ir BPK, tačiau šiame įstatyme įtvirtintos prievartos priemonės iš esmės skiriasi tikslais, turiniu bei tam tikrais atvejais – priemonių taikymo subjektais. Viename iš nutarimų Konstitucinis Teismas nurodė, jog įstatymų leidėjas, įgyvendindamas valstybės priedermę užtikrinti kiekvieno asmens ir visos visuomenės apsaugą nuo nusikalstamų kėsinių ir turėdamas pareigą reglamentuoti baudžiamojo proceso santykius, privalo įstatyme nustatyti tokias baudžiamajame procese taikytinas procesines prievartos priemones, kurios įgalintų greitai atskleisti ir išsamiai ištirti nusikalstamas veikas, taip pat užkirsti kelią naujų nusikalstamų veikų darymui (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. vasario 17 d. nutarimas).

Procesinės prievartos priemonės suprantamos kaip baudžiamojo proceso įstatymo numatytos procesinės priemonės ir būdai, taikomi baudžiamojo proceso įstatymo nustatyta

tvarka ir pagrindais, įgaliotų baudžiamojo proceso subjektų, kuriais atimant žmogui galimybę naudotis arba įpareigojant asmenį nesinaudoti atitinkamomis teisėmis bei laisvėmis siekiama užtikrinti netrukdomą baudžiamąjį procesą, jo tikslų įgyvendinimą (Losis, 2008, p. 80).

Absoliuti dauguma procesinės prievartos priemonių įtvirtintos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (toliau – BPK). BPK procesinės prievartos priemonės skiriamos į kardomasias ir kitas procesines prievartos priemones.

Kardomosios priemonės yra įtariamojo ar kaltinamojo atžvilgiu, siekiant BPK 119 straipsnyje numatytų tikslų, taikomos procesinės prievartos priemonės (Goda *et al.*, 2011, p. 224). Kardomosios priemonės yra šios: suėmimas, intensyvi priežiūra, namų areštas, įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu, užstatas, dokumentų paėmimas, specialiosios teisės sustabdymas, įpareigojimas periodiškai registruotis policijos įstaigoje, rašytinis pasižadėjimas neišvykti (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Kardomosios priemonės gali būti skiriamos siekiant užtikrinti įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo dalyvavimą procese, netrukdomą ikiteisminį tyrimą, bylos nagrinėjimą teisme ir nuosprendžio įvykdymą, taip pat siekiant užkirsti kelią naujoms nusikalstamoms veikoms (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002).

Kitos procesinės prievartos priemonės yra šios: laikinas sulaikymas, atidavimas į sveikatos priežiūros įstaigą, atvedinimas, asmens apžiūra, pavydžių lyginamajam tyrimui paėmimas, krata ir asmens krata, poėmis ir pašto siuntų poėmis, laikinas nuosavybės teisių apribojimas, elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė, jos fiksavimas bei kaupimas, prokuroro teisė susipažinti su informacija, fotografavimas, filmavimas, matavimas, rankų atspaudų ir pavyzdžio genetinei daktiloskopijai paėmimas, laikinas nušalinimas nuo pareigų ar laikinas teisės užsiimti tam tikra veikla sustabdymas, slaptas sekimas, nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų atlikimas. Kitos procesinės prievartos priemonės teisės doktrinoje įvardijamos kaip BPK numatytų procesinių prievartos priemonių dalis (Goda *et al.*, 2011, p. 251). Joms būdingi tie patys procesiniai tikslai, tačiau dėl aptariamų priemonių įvairovės, taip pat yra specifinių tikslų. Dažniausiai, taikant kitas procesinės prievartos priemones siekiama surinkti reikšmingus tyrimui ir bylos nagrinėjimui teisme duomenis (Goda *et al.*, 2011, p. 252).

Atkreiptinas dėmesys į procesinių prievartos priemonių sąrašo išdėstymą BPK. Autoriaus nuomone, tokia procesinių prievartos priemonių sąrašo struktūra viena vertus, atitinka kriminalinių bausmių, priverčiamųjų medicinos priemonių įtvirtinimo BK ypatumus, kita vertus – yra visiškai skirtinga. Baudžiamojo proceso įstatyme pateikiamos

procesines prievartos priemonės yra, visų pirma, kardomosios, po jų – kitos. Tai reiškia, kad kardomosios priemonės yra griežtesnės nei kitos procesinės prievartos priemonės. Kita vertus, procesinių prievartos priemonių grupes sudarančių procesinių prievartos priemonių rūšių išdėstymas kelia abejonių – BPK galioja „griežčiausios-švelniausios“ procesinių prievartos priemonių išdėstymo koncepcija. Tai reiškia, kad baudžiamojo proceso įstatymas netiesiogiai nurodo teismui iš karto svarstyti griežčiausių procesinių prievartos priemonių skyrimo galimybę, po to spręsti švelnesnių priemonių taikymo galimybę. Autoriaus nuomone, toks reguliavimas yra keliantis abejonių: pavyzdžiui, teismai, paskyrę griežčiausią procesinės prievartos priemonę – suėmimą, žino, jog iš esmės BPK numatyti kardomųjų priemonių tikslai bus pasiekti, tačiau jie bus pasiekti maksimaliai išnaudojant valstybės prievartą. Tokiu atveju dažnai gali būti ignoruojamas proporcingumo reikalavimas baudžiamajame procese. Autoriaus įsitikinimu, įstatymų leidėjui vertėtų atsižvelgti į BK pateiktą „švelniausios-griežčiausios“ kriminalinių bausmių sąrašo modelį ir identišką modelį įtvirtinti BPK.

Procesinės prievartos priemonės, įtvirtintos BPK, nėra tapačios kriminalinėms bausmėms, taip pat ir baudžiamojo poveikio priemonėms. Pirma, skiriasi subjektai, kuriems procesinės prievartos priemonės gali būti skiriamos – BPK numatyta prievarta taikoma baudžiamojo proceso dalyviams (liudytojui, nukentėjusiajam, įtariamajam, kaltinamajam ir kt.), o BK įtvirtintos prievartos priemonės skiriamos tik nuteistajam ar padariusiam nusikalstamą veiką, bet atleistam nuo baudžiamosios atsakomybės, asmeniui. Antra, skiriasi ir subjektai, galintys taikyti BPK numatytas procesines prievartos priemonės – BPK numatyta galimybė jas skirti ne tik teismui, bet ir prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui. Trečia, skiriasi ir prievartos priemonių, įtvirtintų BK ir BPK, tikslai – BPK įtvirtintoms procesinėms prievartos priemonėms nėra būdingi nubaudimo, bendrosios bei specialiosios prevencijos tikslai ir pan. Ketvirta, skiriasi prievartos priemonių turinys ir pan.

Apibendrinant, galima teigti, jog procesinių prievartos priemonių sistema – gana sudėtingas, skirtingo turinio bei griežtumo lygio valstybės prievartos elementų rinkinys, įtvirtintas BPK. Šios sistemos pagrindiniai tikslai – proporcingai nustatytų pavojingiausių teisės pažeidimų rėmuose riboti Konstitucijos garantuojamas tam tikras teises bei laisves siekiant iširti nusikalstamas veikas, surasti ir sulaikyti nusikalstamas veikas darančius asmenis, užtikrinti duomenų, reikalingų baudžiamosios atsakomybės realizavimui, buvimą, užtikrinti asmenų dalyvavimą ikiteisminiame tyrime ar bylos nagrinėjimo teisme metu ir pan. Svarbu tai, jog aptariama sistema įtvirtinta įstatyminiu lygmeniu taip

apsaugant asmenis nuo perdėtos valstybės prievartos dar nepatraukus asmens baudžiamojon atsakomybėn.

Atsižvelgiant į tai, kad baudžiamoji teisė ir ją aptarnaujanti baudžiamojo proceso teisė taikomos tik *ultimo ratio* (pavojingiausių teisės pažeidimų) atvejais, šio rašto darbo autoriai pavyko nustatyti, jog šalia baudžiamųjų prievartos priemonių, egzistuoja dar švelnesnio ir (ar) kitokio pobūdžio valstybės prievartos priemonių.

1.2.3. Kituose įstatymuose įtvirtintos valstybės prievartos priemonės.

1.2.3.1. Valstybės prievartos priemonės administracinėje teisėje.

G. Švedas, kalbėdamas apie baudžiamąją teisę kaip *ultima ratio*, nurodė, kad nepageidaujamo elgesio draudimas baudžiamojoje teisėje galimas tik tuo atveju, kai jis neturi alternatyvių poveikio priemonių kitose teisės šakose [...] (Švedas, 2012, p. 18). Būtent valstybės požiūriu nepageidaujamo elgesio draudimo ir teisinės atsakomybės įtvirtinimas kitose teisės šakose, pavyzdžiui, administracinėje, tam tikrais atvejais leidžia pasiekti panašius į baudžiamosios atsakomybės tikslus naudojant švelnesnio pobūdžio valstybės prievartą. Autoriaus nuomone, administracinė atsakomybė už tam tikro pobūdžio teisei priešingą veiką, taip pat yra veiksminga priemonė kovojant su valstybėje įtvirtintų taisyklių pažeidimais.

Administracinė atsakomybė savo prigimtimi yra švelnesnė nei baudžiamoji atsakomybė. Tą lemia būtent aptariamoms atsakomybės paskirtis – ji, vadovaujantis Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso (toliau – ANK) 2 str. 3 d., taikoma už administracinio nusižengimo padarymą. Kita vertus, atlikus ANK ir BK sisteminę analizę matyti, jog už tas pačias veikas galima ir administracinė, ir baudžiamoji atsakomybė, pavyzdžiui, tiek BK 284 str., tiek ANK 481 str. 1 d. numatyta atsakomybė už viešosios tvarkos pažeidimą. Pagal teismų praktiką, šios teisinės atsakomybės rūšys tarpusavyje atskiriamos pagal veiksmų pobūdį ir veika sukeltamus padarinius (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. balandžio 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Vadinasi, kriterijus, atribojantis nusikalstamas veikas nuo administracinės teisės pažeidimų, yra tam tikri papildomi požymiai, kuriais įstatymų leidėjas remiasi nustatydamas nusikalstamų veikų sudėtis. Šie požymiai dažniausiai susiję su veikos padariniais, veikos dalyko ypatumais ar kitais veiką apibūdinančiais požymiais (Piesliakas, 2008, p. 200).

Taigi, vadovaujantis aktualia ANK reakcija, administracinė atsakomybė, kaip dar viena valstybės prievartos rūšis, gali būti realizuojama: 1) paskiriant administracinę nuobaudą ir (ar) administracinio poveikio priemonę (ANK V skyrius); 2) netraukiant arba atleidžiant

asmenį nuo administracinės atsakomybės (ANK IV skyrius). Administracinės nuobaudos yra trys - įspėjimas, bauda, viešieji darbai, o administracinio poveikio priemonių aptinkama daugiau – asmeniui suteiktos specialiosios teisės atėmimas, turto konfiskavimas, įpareigojimas dalyvauti alkoholizmo ir narkomanijos prevencijos, ankstyvosios intervencijos, sveikatos priežiūros, resocializacijos, bendravimo su vaikais tobulinimo, smurtinio elgesio keitimo ar kitose programose (kursuose), draudimas lankytis viešosiose vietose vykstančiuose renginiuose, draudimas vairuoti transporto priemones, kuriose neįrengti antialkoholiniai variklio užraktai.

Kita vertus, atkreipiamas dėmesys į tai, jog administracinėje teisėje egzistuoja administracinių nusižengimų teisenos užtikrinimo prievartos priemonės (toliau – teisenos užtikrinimo prievartos priemonės). Vadovaujantis ANK 595 str., administracinius nusižengimus tiriantys pareigūnai, siekdami užkirsti kelią administraciniams nusižengimams, taip pat siekdami užtikrinti, kad būtų išsamiai tiriami administraciniai nusižengimai ir nagrinėjamos administracinių nusižengimų bylos, ir vykdomi administracinių nusižengimų bylose priimami sprendimai, [...] gali taikyti [...] prievartos priemones [...] (Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas, 2015). Taigi, teisenos užtikrinimo priemonės yra šios: 1) administracinė atsakomybė traukiamo asmens pristatymas ir paieška; 2) asmenų atvesdinimas; 3) administracinis sulaikymas; 4) asmens apžiūra ir daiktų patikrinimas; 5) daiktų ir dokumentų paėmimas; 6) poėmis; 7) administracinį nusižengimą tiriančio pareigūno teisė susipažinti su informacija; 8) teisės vairuoti vidaus vandenų transporto priemonę patvirtinančio dokumento paėmimas; 9) specialiąją teisę patvirtinančio dokumento paėmimas, teisės vairuoti transporto priemones sustabdymas, kai administracinį nusižengimą padarė neblaivus ar apsvaigęs nuo narkotinių, psichotropinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų ar vengiantis pasitikrinti dėl neblaivumo ar apsvaigimo asmuo; 10) priverstinis transporto priemonės nuvežimas; 11) neteisėtai pastatytų, laikomų ar apgyvendinimui, nakvynei, maitinimui ar kitiems tikslams naudojamų vagonėlių, kitų kilnojamųjų objektų arba įrenginių priverstinis nuvežimas; 12) vairuotojo nušalinimas nuo transporto priemonių vairavimo, patikrinimas dėl neblaivumo ar apsvaigimo nuo narkotinių, psichotropinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų; 13) atidavimas į sveikatos priežiūros įstaigą teismo psichiatrijos ekspertizei atlikti.

Taigi, vienareikšmiškai teigiama, jog administracinei teisei būdinga valstybės prievarta. Administracinės atsakomybės taip pat teisenos užtikrinimo prievartos priemonių pagalba realizuojama valstybės prievarta. Tiesa, kiek švelnesnio nei baudžiamosios atsakomybės pobūdžio. Visgi, administracinė bei baudžiamoji atsakomybė yra panašios – tiek viena, tiek kita gali būti realizuojama valstybės vardu paskyrus tam tikrą sankciją (pavyzdžiui,

administracinę nuobaudą; bausmę) bei poveikio priemonę (administracinio poveikio; baudžiamojo poveikio), taip pat atsakomybė tiek vienu, tiek kitu atveju, gali būti įgyvendinama net ir atleidžiant asmenį nuo vienos ar kitos atsakomybės. Be to, visos trys administracinės nuobaudos savo turiniu tapačios kelioms bausmėms. Analogiška situacija ir su dauguma poveikio priemonių. Taip pat pažymėtina, jog kelios teisenos užtikrinimo priemonės, įtvirtintos ANK 30 skyriuje, savo turiniu, paskirtimi yra labai panašios į procesines prievartos priemones, randamas BPK III dalyje. Kita vertus, pažymėtina, jog teisinės pasekmės yra skirtingos, pavyzdžiui, baudžiamojon atsakomybėn asmuo traukiamas tik teismo sprendimu, o administracinėn atsakomybėn asmuo gali būti traukiamas ir tam tikrų subjektų sprendimu (pavyzdžiui, policijos pareigūno paskirta bauda už kelių eismo taisyklių nesilaikymą), taip pat administracinės nuobaudos, skirtingai nei kriminalinės bausmės, neužtraukia teistumo ir pan.

1.2.3.2. Valstybės prievartos priemonės civilinėje teisėje.

Nors civilinėje teisėje vyrauja dispozityvus reguliavimo metodas, reguliuojami asmenų tarpusavio turtiniai bei tam tikri neturtiniai santykiai, valstybės prievartos išraiškų galima aptikti ir joje. Autoriaus nuomone, valstybės prievartą civilinėje bei civilinio proceso teisėje galima rasti taikant teismo nuobaudas arba kai kurias laikinas apsaugos priemones, be to, iškeldinant asmenį iš gyvenamosios patalpos.

Bene akivaizdžiausias valstybės prievartos pavyzdys civiliniame procese – teismo nuobaudos. Jų paskirtis – byloje dalyvaujančių asmenų, kitų proceso dalyvių ir net nesusijusių su konkrečiu procesu, tačiau teismo reikalavimu privalančių atlikti tam tikrus veiksmus/susilaikyti nuo veiksmų, tinkamo procesinių pareigų įvykdymo užtikrinimo priemonė (Bereikienė *et al.*, 2016, p. 17). Teismo nuobaudos, vadovaujantis Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksu (toliau – CPK), yra šios: 1) įspėjimas; 2) pašalinimas iš teismo posėdžių salės; 3) bauda; 4) areštas. Akivaizdu, jog tokio pobūdžio prievartos priemonės (išskyrus baudą bei areštą) yra ženkliai švelnesnio pobūdžio nei baudžiamajoje ar administracinėje teismoje naudojamos priemonės. Kita vertus, teisės doktrina išsako kritinį vertinimą arešto, kaip teismo nuobaudos, atžvilgiu, nes areštas nelaikytinas tinkama nuobaudos rūšimi už teismo posėdžio tvarkos pažeidimą ar piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis ir laisvėmis, nes tikslų, kurių siekiama procesinėmis nuobaudomis, galima pasiekti švelnesnėmis priemonėmis, neskiriant vienos iš griežčiausių valstybės prievartos taikymo priemonių. Vienas paprasčiausių sprendimo būdų – panaikinti nuobaudos rūšį – areštą bei padidinti bausmės dydžio maksimalias ribas (Bereikienė *et al.*, 2016, p. 18).

Laikinosios apsaugos priemonės, autoriaus įsitikinimu, taip pat gali būti laikomos valstybės prievartos išraiška. Autoriaus nuomone, tai lemia pačių laikinųjų apsaugos priemonių paskirtis. Bene pagrindinis jų taikymo tikslas – užkirsti kelią tam, kad teismo sprendimo įvykdymas pasunkėtų arba pasidarytų nebeįmanomas (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002). Greta minėto tikslo, laikinųjų apsaugos priemonių pagalba taip pat siekiama užkirsti kelią gresiantiems neteisėtiems veiksams ar tuos veiksmus skubiai nutraukti, užtikrinti nekliudomą pasinaudojimą teismine gynyba ir pan. Būtent siekis užkirsti kelią gresiantiems neteisėtiems veiksams ar tų veiksmų skubus nutraukimas ir yra vienas iš argumentų, dėl ko laikinosios apsaugos priemonės gali būti traktuojamos kaip valstybės prievartos dalis. Pavyzdžiui, tokios laikinosios apsaugos priemonės kaip draudimas atsakovui išvykti iš nuolatinės gyvenamosios vietos ir (arba) draudimas išvežti vaiką iš nuolatinės gyvenamosios vietos; įpareigojimas atlikti veiksmus, užkertančius kelią žalai atsirasti ar padidėti; vieno sutuoktinio įpareigojimas gyventi skyrium akivaizdžiai talpina savyje atitinkamų žmogaus teisių varžymą, vyrauja imperatyvus draudimas asmeniui ko nors nedaryti arba įsakmus liepimas padaryti būtent taip. Antras argumentas – laikinosios apsaugos priemonės yra kompleksas teismo taikomų po vieną ar kelias priemonių [...] (Vilniaus apygardos teismo 2010 m. birželio 14 d. nutartis civilinėje byloje). Iš teismo pateiktos laikinųjų apsaugos priemonių sampratos dalies matyti, jog laikinąsias apsaugos priemones taiko teismas. Vadinasi, priemonės taikomos valstybės vardu, jos nustato asmenims laikinus teisių apribojimus, draudimus ir kitus įpareigojimus, todėl jas taip pat galima laikyti valstybės prievartos priemonių dalimi.

Pastebima, jog valstybės prievarta taip pat naudojama išskeldinant asmenis iš patalpų. Toks procesas galimas tais atvejais, kai nuomininkas nuolat nevykdo savo pareigų nuomotojui ar asmuo savavališkai užima gyvenamąsias patalpas. Be to, civilinis kodeksas numato, jog tam tikrais atvejais išskeldinamas gali būti sutuoktinis, gyvenęs nuomotoje šeimos gyvenamojoje patalpoje, jeigu jis yra įpareigotas gyventi skyrium. Išskeldinimo vykdymo tvarką reglamentuoja CPK 768 – 769 str. Vadinasi, šiuo procesu asmuo, nevykdantis sutartinių įsipareigojimų, gavus teismo, tam tikrais atvejais ir prokuroro, sankciją gali būti prievarta (net ir pasitelkiant policiją), prieš savo valią išskeldintas iš tam tikros patalpos.

1.2.3.3. Valstybės prievartos priemonės – drausminės nuobaudos, mokestinės baudos.

Šio rašto darbo autoriaus nuomone, valstybės prievartos priemonių galima aptikti net ir tokiuose teisės aktuose kaip Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatyme (toliau – VTĮ) bei Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatyme (toliau – MAĮ).

Nors pripažįstama, jog darbo teisėje valstybės prievartos priemonių nėra tiek daug, kaip, pavyzdžiui, baudžiamojoje ar administracinėje teisėje, tačiau verta atkreipti dėmesį į valstybės tarnybos reguliavimą, įtvirtintą minėtame VTĮ. Šia prasme, valstybė, būdama darbdavė savo darbuotojams – valstybės tarnautojams, gali taikyti tam tikras prievartos priemones jų atžvilgiu. Valstybės tarnautojai už tarnybinius nusižengimus traukiami tarnybinė atsakomybė (Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas, 2018). Tarnybinė atsakomybė realizuojama skiriant VTĮ numatytas tarnybines nuobaudas. Atlikus VTĮ analizę matyti, jog tarnybinės nuobaudos valstybės tarnautojams, numatytos minėtame teisės akte, yra keturios: 1) pastaba; 2) papeikimas; 3) griežtas papeikimas; 4) atleidimas iš pareigų. Be to, greta tarnybinės atsakomybės VTĮ įtvirtinta ir valstybės tarnautojų materialinė atsakomybė. Tai reiškia, jog valstybės tarnautojas, padaręs valstybės ir savivaldybės institucijai materialinę žalą, yra priverstinai įpareigojamas atlyginti padarytą tiesioginę žalą. To nepadarius minėtos institucijos įgyja regresą (atgręžtinio reikalavimo) teisę į žalą padariusį valstybės tarnautoją ir byla nagrinėjama CK nustatyta tvarka. Taigi, įvertinęs tai, kas išdėstyta aukščiau, autorius mano, jog valstybės prievartos priemonių galima aptikti ir valstybės tarnybos teisiniuose santykiuose.

Be to, šio rašto darbo autoriui pavyko nustatyti, jog valstybės prievartos elementų įmanoma aptikti ir MAĮ. Bene vienintelė valstybės prievartos priemonė, aptinkama MAĮ, yra mokestinė bauda. MAĮ 139 str. įtvirtinta mokesčių administratoriaus teisė paskirti piniginę baudą mokesčių mokėtojui už mokesčių įstatymų pažeidimus. Skirdamas šią sankciją, mokesčių administratorius vadovaujasi MAĮ 140 str. Autoriaus supratimu, valstybės prievarta pasireiškia ir mokestinės baudos pavidalu ta apimtimi, jog valstybė, suteikdama kompetenciją administruoti mokesčius tam tikroms institucijoms, kartu įstatymiškai įtvirtina reakcijos į mokesčių įstatymų pažeidimus formą – baudą, ir leidžia ją taikyti valstybės vardu mokesčių mokėtojams, pažeidusiems mokesčių įstatymuose keliamus reikalavimus. Vadinasi, mokestines baudas, gresiančias už mokesčių įstatymų pažeidimus, taip pat galima laikyti valstybės prievartos priemonių rūšimi.

Taigi, įvertinus valstybės prievartos priemonių gausą įstatymuose, matyti, jog joms būdingas skirtingumas. Dalis jų yra skirtos bausti asmenį už teisės pažeidimo padarymą

(kriminalinės bausmės, administracinės nuobaudos, mokestinės baudos ir pan.), dalis talpina savyje kitokią paskirtį – užtikrinti asmens, kurį norima bausti, dalyvavimą procese, užtikrinti duomenų, reikalingų norint nubausti minėtą asmenį, gavimą, turėjimą kompetentingų valstybės institucijų žinioje ir pan. Be to, skirtingas jų griežtumas – tai reiškia, jog prievartos priemonės skiriamos už skirtingo pavojingumo veikas, priešingas teisei (kriminalinės bausmės – už nusikalstamas veikas, administracinės nuobaudos – už administracinius nusižengimus). Be to, valstybės prievartos priemonių įvairovės kontekste, pažymima, jog skirtingi minėtas priemones galintys taikyti subjektai – pačių griežčiausių taikymas paliktas teismo kompetencijai, o švelnesnes gali taikyti ir pareigūnai, įvairios institucijos.

II. BAUSMĖS IR JOS ALTERNATYVŲ VIETA LIETUVOS BK

Pati stipriausia priemonė užkardyti nusikaltimus – tai ne bausmių žiaurumas, bet jų būtinumas [...] (*Beccaria*, 1992, p. 74). Šios klasikinės tezės pagrindu, Lietuvoje vienas iš galimų baudžiamosios atsakomybės realizavimo būdų yra būtent kriminalinės bausmės paskyrimas. Pastebima, jog tradicinė ir dažniausiai taikoma baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo forma yra bausmės skyrimas (*Švedas et al.*, 2019, p. 70).

2.1. Bausmės vieta Lietuvos BK.

Kaip jau buvo minėta pirmoje šio magistro darbo dalyje, šiuo metu galiojantys BK 42 – 43 straipsniai pateikia išsamų bausmių sąrašą. Tai reiškia, kad tik BK numatyta bausmė gali būti skiriama asmeniui padariusiam nusikalstamą veiką. Kita vertus, įstatymas įtvirtina ir bausmės skyrimo taisykles. Teismas skiria bausmę pagal BK Specialiosios dalies straipsnio, numatančio atsakomybę už padarytą nusikalstamą veiką, sankciją laikydamasis BK Bendrosios dalies nuostatų (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Atlikus šios normos analizę, galima teigti, jog Lietuvos baudžiamojoje teisėje įtvirtintas kriminalinės bausmės prioritetas. Kitaip tariant, padarius nusikalstamą veiką, įstatymas nurodo skirti būtent kriminalinę bausmę. Be to, pažvelgus į BK Specialiosios dalies straipsnių sankcijas, galima rasti tik nurodytą kriminalinės bausmės rūšį (rūšis), galimas jos minimalias ir maksimalias ribas. BK Specialiosios dalies sankcijose nėra minimos, pavyzdžiui, baudžiamojo (auklėjamo) poveikio priemonės ar kitos baudžiamosios atsakomybės realizavimo formos.

Kita vertus, aukščiau minėta principinė bausmės skyrimo nuostata įpareigoja teismą, prieš paskiriant kriminalinę bausmę, atsižvelgti ir į BK Bendrojoje dalyje numatytus reikalavimus. Bendrosios dalies nuostatos bausmės skyrimo procese yra ne mažiau reikšmingos negu specialiosios dalies sankcija (*Piesliakas*, 2008, p. 252). BK Bendrojoje dalyje taip pat įtvirtintos tam tikros galimybės teismui neskirti kriminalinės bausmės, tačiau: 1) atidėti paskirtos bausmės vykdymą; 2) atleisti asmenį nuo bausmės (atleidžiama nuo bausmės gali būti tiek taikant baudžiamojo (nepilnamečiams – auklėjamo) poveikio priemones, tiek jų papildomai netaikant); 3) atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės (atleidžiama nuo baudžiamosios atsakomybės gali būti tiek taikant baudžiamojo (nepilnamečiams – auklėjamo) poveikio priemones tiek jų netaikant).

Kita vertus, negalint baudžiamojoje byloje pritaikyti kurio nors vieno iš aukščiau nurodytų institutų ir, vis dėlto, paskyrus kriminalinę bausmę, BK Bendrojoje dalyje taip pat yra įtvirtintos kelios specialiosios galimybės paskirti švelnesnę bausmę, nei numatyta

baudžiamajame įstatyme. Atkreiptinas dėmesys į vieną iš jų – BK 54 str. 3 d. įtvirtintą bausmės skyrimo taisyklę, kai sankcijoje numatyta bausmė prieštarauja teisingumo principui. Būtent šioje taisyklėje įtvirtinta galimybė švelninti kriminalinę bausmę, tačiau ar toks reguliavimas, atsižvelgiant į aptariamą taisyklės platų turinį, yra pakankamas apsiribojant tik kriminalinės bausmės švelninimu? Kitaip tariant, ar vadovaujantis BK 54 str. 3 d. įtvirtintu teisingumo principu, galima apskritai neskirti bausmės, o paskirti, pavyzdžiui, baudžiamojo poveikio priemones? Autoriaus nuomone, gali būti, jog taip.

BK 54 str. 3 d. taikyti labai svarbi yra kaltininko asmenybė [...] vertinant kaltininko asmenybės pavojingumą, svarbų vaidmenį atlieka kaltininko nusikalstamo elgesio priežastys ir motyvai, asmenybės ypatumai, užsiėmimas, ankstesnis elgesys prieš nusikalstamos veikos padarymą, taip pat nusikalstamos veikos darymo metu ir po nusikalstamos veikos padarymo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. vasario 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Autoriaus nuomone, būtent kaltininko asmenybė, jos išsamus įvertinimas turėtų būti lyg pamatas, vadovaujantis teisingumo principu, paskirti ne kriminalinę bausmę, o minėtas baudžiamojo poveikio priemones. Autoriaus įsitikinimu, baudžiamojoje byloje teismui konstatavus esant dalį atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ar atleidimo nuo bausmės institutų taikymo pagrindų, tačiau nepakankamam jų skaičiui minėtų institutų pritaikymui, ir būtent, atsižvelgus į kaltininko asmenybę, galėtų būti, vadovaujantis teisingumo principu, paskirtos baudžiamojo poveikio priemonės kaip alternatyva kriminalinei bausmei. Autoriaus nuomone, toks reguliavimas visiškai atitiktų teisingumo principo turinį, be to, prisidėtų prie Lietuvos baudžiamosios politikos švelninimo.

Atsižvelgiant į tai, jog vis dažniau pripažįstama, kad bausmės ne visada yra veiksminga priemonė kontroliuojant bei mažinant nusikalstamumą (Hartmann, 1995 cituota Drakšas, 2008, p. 48), šio rašto darbo autoriaus nuomone, tikslinga pažvelgti ir į aukščiau išvardintų kriminalinės bausmės alternatyvų – galimų kitų baudžiamosios atsakomybės realizavimo formų, įtvirtintų Lietuvos baudžiamojoje teisėje, skyrimo galimybes, įtvirtintas BK Bendrojoje dalyje.

2.2. Alternatyvų bausmei taikymo galimybės pagal Lietuvos BK.

2.2.1. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės.

Analizuojant alternatyvas kriminalinei bausmei, įtvirtintas BK Bendrojoje dalyje, pastebima, kad pirmiausia baudžiamasis įstatymas numato galimybę netaikyti asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką, bausmės esant atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės

sąlygoms. Be to, netgi viena iš BK paskirčių – nustatyti pagrindus ir sąlygas, kuriais nusikalstamas veikas padarę asmenys gali būti atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės [...] (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Vadinasi, Lietuvoje baudžiamasis įstatymas suteikia galimybę baudžiamąją atsakomybę realizuoti ir atleidžiant fizinį ar juridinį asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės.

Atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės taikymo atvejai gali būti nustatyti ir atskiruose BK Specialiosios dalies straipsniuose (Švedas *et al.*, 2020, p. 19). Išskiriami BK Specialiojoje dalyje numatyti atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindai: BK 114 str. 3d., BK 147 str. 3 d., BK 157 str. 3.d, 182¹ str. 2d., BK 189¹ str. 2d., BK 226 str. 6 d., BK 227 str. 6d., BK 259 str. 3d., BK 291 str. 2d., BK 293 str. 3d. – visi šie atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindai yra besąlyginiai. Tai reiškia, kad asmuo teismo sprendimu privalo būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės nenurodant jam papildomų sąlygų. Visgi, didžioji dalis atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto analizės skirta aptariamo instituto rūšims, įtvirtintoms BK Bendrojoje dalyje. Taip pat pabrėžiama, jog atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės galimas ir ikiteisminio tyrimo stadijoje, tačiau apie tai detaliau kalbama nebus.

Pagal aktualią BK redakciją, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės rūšių, įtvirtintų BK Bendrojoje dalyje, šiuo metu yra devynios. Dauguma jų aptinkamos BK VI skyriuje, kelios iš jų – kituose BK straipsniuose. Atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės, pagal BK Bendrosios dalies (BK VI skyriaus) nuostatas, galima tada, kai: 1) asmuo ar nusikalstama veika prarado pavojingumą (BK 36 str.); 2) konstatuojamas nusikaltimo mažareikšmiškumas (BK 37 str.); 3) kaltininkas ir nukentėjęs asmuo susitaiko (BK 38 str.); 4) yra lengvinančių aplinkybių (BK 39 str.); 5) asmuo aktyviai padėjo atskleisti organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo narių padarytas nusikalstamas veikas (BK 39¹ str.); 6) atleidžiamas pranešėjas (BK 39² str.); 7) atleidžiama pagal laidavimą (BK 40 str.). Be to, pagal BK 18 str. 2 d., atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės galima ir ribotai pakaltinamą asmenį, padariusį baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą [...] (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Dar viena asmens atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės galimybė, įtvirtinta ne BK VI skyriuje, o BK Bendrojoje dalyje – BK 19 str. 2 d., pagal kurią asmuo, kuris baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą padarė būdamas prieš jo valią nugirdytas ar apsvaigintas ir dėl to ne visiškai sugebėdamas suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio arba valdyti savo veiksmų, atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Tiesa, kaip ir atleidimo nuo bausmės instituto atveju, baudžiamosios teisės doktrina pateikia minėtų pagrindų

skirstymą pagal tam tikrus kriterijus, tačiau dėl tos pačios priežasties šiame magistro darbe tai plačiau nebus aptariama.

Atlikus BK VI skyriaus analizę, pastebimas šio instituto dvilypumas – tam tikrų atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės rūšių atveju, pavyzdžiui, BK 36 str., BK 37 str. ir BK 39¹ str., nėra nurodomos jų taikymo ribos apibrėžiant nusikalstamų veikų rūšis ar nusikaltimų grupes, kuomet šie pagrindai gali būti taikomi. Kitose atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės rūšyse, įtvirtintose BK VI skyriuje, galima įžvelgti minėtas nusikalstamų veikų rūšis ar nusikaltimų grupes. BK 38 str., BK 39² str., BK 40 str. gali būti taikomi asmeniui, padariusiam baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų nusikaltimą ir tyčinį nesunkų arba apysunkį nusikaltimą (Švedas *et al.*, 2020, p. 28). Kita vertus, BK 39 str. nurodytas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindas siejamas su tam tikro nusikaltimo padarymo dažniu – šiam pagrindui taikyti būtina, jog asmuo vieną iš straipsnio dispozicijoje numatytų nusikaltimų būtų padaręs pirmą kartą. Įvertinus kas išdėstyta aukščiau, pabrėžiama, kad nusikalstamos veikos, kurias padariusiam asmeniui paprastai netaikytinas atleidimo nuo bausmės institutas – tyčiniai sunkūs ir labai sunkūs nusikaltimai (Švedas *et al.*, 2020, p. 28).

Kita vertus, greta aukščiau aptarto nusikalstamos veikos pavojingumo, skiriami ir kiti pagrindai, kuomet galima taikyti atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutą – kaltininko asmenybės pavojingumo sumažėjimas, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės tikslai bei teisiniai padariniai (Švedas *et al.*, 2020, p. 23). Pavyzdžiui, kokia prasmė realizuoti asmeniui baudžiamąją atsakomybę paskiriant kriminalinę bausmę, jeigu šis asmuo yra praradęs pavojingumą? Jokios, todėl teismas, įvertinęs reikšmingas bylos aplinkybes, o ypač atsižvelgdamas į kaltininko asmenybę, gali susidaryti pagrįstą lūkestį, jog ateityje nusikalstamą veiką padaręs asmuo nebedarys kitų nusikalstamų veikų ir tie patys bausmei keliami tikslai gali būti realiai pasiekiami net ir atleidžiant asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės. Atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės tikslai – iš esmės identiškai ir BK 41 str. 2 d. nurodytiems kriminalinės bausmės uždaviniams, tačiau pabrėžiama, jog atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto kontekste, ypač išryškėja humanizmo principo taikymas baudžiamojoje teisėje, nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos teisėtų interesų apsaugos siekiamybė. Atsižvelgiant į tai, kad baudžiamojoje teisėje įtvirtintos dvi minėtos siekiamybės ir baudžiamosios teisės, ypač kriminalinės bausmės, esmė – asmens, padariusio nusikalstamą veiką, nubaudimas, šio rašto darbo autorius pritaria J. Prapiesčio teiginiui, kad taikant atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės gali būti išvengiama perdėto, neproporcingo baudimo už padarytas nusikalstamas veikas, nustatoma optimali baudžiamųjų represijų taikymo apimtis (Švedas

et al., 2020, p. 25). Teisiniai padariniai, pasireiškiantys atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės atveju, yra žymiai švelnesnio pobūdžio (arba jų iš viso nelieka). Tai reiškia, jog asmuo išvengia ne tik apkaltinamojo nuosprendžio, bet ir teistumo, taip pat asmuo, atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, tačiau vėliau padaręs nusikalstamą veiką, laikomas nusikalstamą veiką padariusiu pirmą kartą, kitaip tariant, nėra nusikaltimų recidyvo.

Taigi, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutas yra iš tiesų plačiai reglamentuojamas šiuo metu galiojančiame BK. Tiesa, kaip ir atleidimo nuo bausmės atveju, matyti, jog vengiama atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės sunkių bei labai sunkių nusikaltimų atvejais. Kita vertus, autoriaus nuomone, toks reguliavimas BK Bendrojoje dalyje yra tinkamas bei pakankamas, nes atleidus asmenis nuo baudžiamosios atsakomybės minėtų nusikaltimų padarymo atveju, būtų iškreipta baudžiamosios atsakomybės esmė.

2.2.2. Atleidimas nuo bausmės.

Jeigu nagrinėjant baudžiamąją bylą nėra konstatuojami atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės sąlygos bei pagrindai ir kaltininkui baudžiamoji atsakomybė vis dėlto realizuojama paskiriant kriminalinę bausmę, tai BK Bendrojoje dalyje yra numatyta galimybė atleisti asmenį nuo teismo paskirtos bausmės. Atleidimas nuo bausmės – tai teismo sprendimas arba Seimo ar Respublikos Prezidento priimtas ir viešai paskelbtas teisės aktas, kuriuo valstybė atsisako taikyti (vykdyti) asmeniui, pripažintam kaltu padarius nusikalstamą veiką ir už tai nuteistam, paskirtąją bausmę ar jos dalį (Švedas *et al.*, 2020, p. 219).

Pažymėtina, jog atleidimo nuo bausmės pagrindai gali būti dviejų rūšių: siejami su faktinėmis bylos aplinkybėmis ir teisiniai atleidimo nuo bausmės pagrindai. Pirmąją grupę pagrindų sudaro tam tikri objektyvios tikrovės faktai, išimtinai susiję su kaltininko fizine bei psichine būkle (pavyzdžiui, psichinė ar tam tikra nepagydoma liga ir pan.). Antrąją – kaltininko padarytos nusikalstamos veikos rūšis, nusikaltimo pavojingumo kategorija, paskirtos bausmės rūšis ir dydis, taip pat nuteistojo elgesys atliekant bausmę, jo asmenybės pavojingumo vertinimas ir pan. (Švedas *et al.*, 2020, p. 220).

Šiuo metu galiojančioje BK redakcijoje galima rasti 7 atleidimo nuo bausmės rūšis. Iš esmės, dauguma atleidimo nuo bausmės rūšių *expressis verbis* įtvirtintos BK X skyriuje, išimtis – BK XII skyriuje esantis BK 96 str. Be to, atleidimas nuo bausmės taip pat numatytas baudžiamojo proceso ir bausmių vykdymo teisėje (Švedas *et al.*, 2020, p. 223). Baudžiamosios teisės doktrinoje pateikiama daugybės atleidimo nuo bausmės rūšių

klasifikacija remiantis įvairiais kriterijais: atleidimas nuo visos ar dalies bausmės, besalyginis ir sąlyginis, imperatyvus ir diskrecinis atleidimai nuo bausmės, taip pat šio instituto rūšys gali būti skirstomos ir pagal subjektą, kuris gali atleisti nuo bausmės. Tačiau dėl rašto darbo apimties autorius nenurodys kokios atleidimo nuo bausmės rūšys kuriai kategorijai priklauso, dėl tos pačios priežasties minėtų kategorijų skirtumai taip pat nebus plačiau aptarinėjami. Tiesa, atleidimo nuo bausmės rūšis – bausmės vykdymo atidėjimas (BK 75 str.) bus aptartas kitame šio magistro darbo poskyryje dėl išsamaus ir gana sudėtingo teisinio reguliavimo.

Taikant atleidimo nuo bausmės dėl sunkios nepagydomos ligos (BK 76 str. 1 d.) pagrindą nėra svarbi nei nusikalstamos veikos rūšis, nei nusikaltimo sunkumas, nei už nusikalstamos veikos padarymą paskirtos bausmės rūšis bei dydis. Aptariamo pagrindo taikymui svarbu asmens, padariusio nusikalstamą veiką, ligos pobūdis bei baudžiamosios bylos stadija. Šiuo pagrindu gali būti atleisti tiek pilnamečiai, tiek nepilnamečiai fiziniai asmenys.

Gana panaši situacija yra kito pagrindo - atleidimo nuo bausmės dėl psichikos sutrikimo (BK 76 str. 3 d.) – atveju. Šiuo atveju taip pat nėra svarbu nusikalstamos veikos rūšis, paskirtos bausmės rūšis bei dydis. Tiesa, vadovaujamosi panašiais kriterijais kaip ir pripažįstant asmenį nepakaltinamu. Be to, atleidimo nuo bausmės dėl ligos atvejais, kai kaltininkas suserga psichikos sutrikimu, dėl kurio negali suvokti savo veiksmų esmės ar jų valdyti, teismas sprendžia klausimą dėl priverčiamųjų medicinos priemonių skyrimo (Švedas *et al.*, 2020, p. 229).

Nusikalstamos veikos, taip pat paskirtos bausmės rūšis ir dydis nėra svarbus dar vieno atleidimo nuo bausmės pagrindo – Lietuvos Respublikos Prezidento teikiamos malonės (BK 79 str.) – taikymui. Įdomu tai, kad ši Respublikos Prezidento teisė tiesiogiai numatyta Konstitucijos 84 str. 23 p., o BK aptariamas bausmės pagrindas kiek labiau detalizuojamas.

Atleidžiant asmenis nuo bausmės pagal Lietuvos Respublikos Seimo priimtą amnestijos aktą (BK 78 str.), jo taikymo teisiniai pagrindai nurodomi pačiame amnestijos akte. Tokie pagrindai yra padarytos nusikalstamų veikų rūšys, jiems paskirtos bausmės rūšys ir dydžiai, nuteistųjų fizinė būklė, amžius bei lytis. Atskiruose amnestijos aktuose gali būti nustatomi ir kiti, papildomi pagrindai (Švedas *et al.*, 2020, p. 233). Paminėtina, kad įvertinus amnestijos taikymo praktiką, įstatymų leidėjas – Seimas – yra nelinkęs taikyti amnestijos nuteistiesiems už sunkius bei labai sunkius nusikaltimus, kuriais kėsinama į pagrindines konstitucines teises ir laisves.

Atleisti nuo bausmės galima ir suėjus apkaltinamojo nuosprendžio vykdymo senaties terminui (BK 96 str.). Apkaltinamojo nuosprendžio vykdymo senaties terminas priklauso

nuo padarytos nusikalstamos veikos rūšies, paskirtos bausmės rūšies bei laisvės atėmimo bausmės dydžio. Kuo padaryta nusikalstama veika pavojingesnė, kuo griežtesnė teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu paskirta bausmė, kuo didesnė paskirtos laisvės atėmimo bausmės vykdymo trukmė, tuo ilgesni apkaltinamojo nuosprendžio vykdymo senaties terminai [...] (Abramavičius *et al.*, 2004, p. 498). Būtent konkretūs minėti terminai numatyti BK 96 str. 1 d. Atleisti asmenį šiuo pagrindu galima tuomet, kai apkaltinamasis nuosprendis nebuvo įvykdytas: 1) per dvejus metus, kai paskirta bausmė už baudžiamąjį nusižengimą; 2) per trejus metus, kai paskirta ne laisvės atėmimo bausmė, arba kai paskirta laisvės atėmimo bausmė neviršija dvejų metų; 3) per penkerius metus, kai paskirta laisvės atėmimo bausmė neviršija penkerių metų; 4) per dešimt metų, kai paskirta laisvės atėmimo bausmė neviršija dešimt metų; 5) penkiolika metų, kai paskirta laisvės atėmimo bausmė viršija dešimt metų ar paskirtas laisvės atėmimas iki gyvos galvos (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Be to, būtina papildoma sąlyga – per aukščiau minėtą vieną iš laikotarpių, nuteistasis nevengia atlikti paskirtos bausmės ir nepadaro naujos nusikalstamos veikos (BK 96 str. 2 d.).

Taigi, atleidimo nuo bausmės institutas suteikia teisę (tam tikrais atvejais – ir pareigą) trims subjektams - teismui, Respublikos Prezidentui ir Seimui – sušvelninti kriminalinės bausmės, kaip griežčiausios valstybės prievartos priemonės, suvaržymus asmenims, dažniausiai padariusiems baudžiamuosius nusižengimus bei nusikaltimus, išskyrus sunkius bei labai sunkius nusikaltimus. Atleidimo nuo bausmės ypatybė, lyginant su atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutu, tai sąlygos ir pagrindai aptinkami ne tik BK, bet ir kituose teisės aktuose, be to, kaip jau minėta, atleisti nuo bausmės gali ir vykdomosios bei įstatymų leidžiamosios valdžios subjektai.

2.2.3. Bausmės vykdymo atidėjimas.

Nors buvo minėta, jog bausmės vykdymo atidėjimas yra viena iš 7 atleidimo nuo bausmės rūšių, tačiau dėl jo išsamaus reguliavimo, šį, galima teigti, beveik savarankišką institutą, būtina aptarti atskirai.

Bausmės vykdymo atidėjimas – tai sąlyginė atleidimo nuo bausmės rūšis, kai pilnamečiui arba nepilnamečiui atidedamas paskirtos bausmės vykdymas nustatant bandomąjį laikotarpį, per kurį turi būti vykdomi teismo paskirtos baudžiamąjo arba auklėjamojo poveikio priemonės ir kitos pareigos (Švedas *et al.*, 2020, p. 241).

Nors pripažįstama, jog bausmės vykdymo institutas nėra galiojančio BK naujovė (Simanaitytė, 2016, p. 201), tačiau būtent šiam institutui tobulinti įstatymų leidėjas skiria daug dėmesio. Paskutiniai baudžiamąjo įstatymo pakeitimai įsigaliojo 2019 m., o per visą

naujojo BK galiojimo laikotarpį vyksta nuolatinė optimalaus bausmės vykdymo atidėjimo instituto teisinio reguliavimo modelio paieška (Švedas *et al.*, 2020, p. 242).

Vadovaujantis aktualia BK redakcija, pilnamečiams asmenims bausmės vykdymas atidedamas pagal BK 75 str., nepilnamečiams – pagal BK 92 str. Be to, tiek pilnamečiams, tiek nepilnamečiams, galimas paskirtos kriminalinės bausmės vykdymo visiškasis atidėjimas arba bausmės vykdymo atidėjimas iš dalies, tačiau dėl magistro darbo apimties, bausmės vykdymo atidėjimas nepilnamečiams asmenims plačiau nebus aptariamasis.

Atlikus sisteminę BK straipsnio analizę, matyti, jog visiškasis bausmės vykdymo atidėjimas galimas grupėms pilnamečių asmenų, jeigu jie: 1) pirmą kartą nuteisti arešto bausme; 2) nuteisti laisvės atėmimo bausme ne daugiau kaip šešeriams metams už dėl neatsargumo padarytus nusikaltimus; 3) nuteisti ne daugiau kaip ketveriems metams už vieną ar kelis nesunkius ar apysunkius tyčinius nusikaltimus (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000).

Kaip buvo minėta, bausmės vykdymo atidėjimo institutas BK nėra naujovė, tačiau viena iš bausmės vykdymo atidėjimo rūšių – bausmės vykdymo atidėjimas iš dalies – tai yra tai, ko Lietuvos BK dar nėra buvę. Bausmės vykdymo atidėjimo iš dalies galimybė įsigaliojo neseniai - 2020 m. liepos 1 d. Šios naujovės taikymo galimybės išdėstytos BK 75 str., pagal kurią bausmės vykdymo atidėjimas iš dalies galimas pilnamečiams asmenims, kurie: 1) nuteisti didesne negu šešerių metų laisvės atėmimo bausme už dėl neatsargumo padarytą nusikaltimą; 2) nuteisti didesne negu ketverių metų laisvės atėmimo bausme už vieną ar keletą nesunkių ar apysunkių tyčinių nusikaltimų; 3) nuteisti iki penkerių metų laisvės atėmimo bausme už sunkų nusikaltimą (išskyrus sunkius nusikaltimus, įtvirtintus BK XV, XVI, XVIII, XX, XXI, XXIII, XXXIII, XXXV, XXXVII, XLIV skyriuose).

Atkreiptinas dėmesys į įstatymų leidėjo įtvirtintą nusikalstamų veikų grupių sąrašą, kuomet dalinis bausmės vykdymo atidėjimas nėra galimas. Atlikus BK normų analizę matyti, jog aptariamuose skyriuose įtvirtintos nusikalstamos veikos yra: nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimai, nusikaltimai valstybės nepriklausomybei, jos teritorijos vientisumui bei konstitucinei santvarkai, žmogaus gyvybei bei sveikatai, jo seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, nusikalstamos veikos vaikui ir šeimai, visuomenės saugumui. Įdomu tai, jog greta minėtų nusikaltimų, kuomet negalimas bausmės vykdymo atidėjimas iš dalies, taip pat yra nusikalstamos veikos, susijusios su disponavimu narkotinėmis, psichotropinėmis, nuodingosiomis ar stipriai veikiančiomis medžiagomis, nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai dorovei. Autoriaus nuomone, toks reguliavimas nėra logiškas – net ir nusikaltimai, susiję su disponavimu narkotinėmis ir kitomis panašiomis medžiagomis ar nusikaltimai dorovei, nėra tokie pavojingi kaip nusikaltimai

žmogaus gyvybei bei sveikatai, valstybės konstitucinei santvarkai ir pan. Autoriaus įsitikinimu, būtina keisti BK 75 str. 3 d. įtvirtinant bausmės vykdymo atidėjimo iš dalies negalimumą tik pačių BK Specialiojoje dalyje įtvirtintų sunkiausių nusikaltimų atvejais, t.y., nusikaltimų žmoniškumui ir karo nusikaltimų, nusikaltimų žmogaus gyvybei bei sveikatai, seksualinio apsisprendimo laisvei bei neliečiamumui ir pan., o suteikti galimybę atidėti bausmės vykdymą iš dalies tiek nusikalstamų veikų, susijusių su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis, nuodingosiomis ar stipriai veikiančiomis medžiagomis, tiek nusikalstamų veikų dorovei atvejais.

Svarbu pabrėžti tai, kad ir koku iš aukščiau minėtų pagrindų būtų vadovaujama visiškai ar iš dalies atidedant paskirtos bausmės vykdymą, visada, kaip atskiras pagrindas, privalo egzistuoti teismo įsitikinimas, jog yra pakankamas pagrindas manyti, kad bausmės tikslai bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo arba asmeniui atlikus tik jos dalį (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Tai reiškia, kad teismas tokią išvadą turi padaryti atsižvelgdamas į visų BK 41 straipsnio nuostatų kontekstą, t. y. turi įvertinti, ar taip asmuo bus sulaikytas nuo nusikalstamų veikų darymo, pakankamai nubaustas, ar jam bus apribota galimybė daryti naujas nusikalstamas veikas, ar nuteistas asmuo laikysis įstatymų ir nebusikals, ar bus užtikrintas teisingumo principo įgyvendinimas. [...] be asmenį apibūdinančių duomenų, turi būti įvertintas ir nusikaltimo pobūdis, padarymo aplinkybės, sukelti padariniai, nukentėjusių asmenų interesai ir kt. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. birželio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Taigi, įvertinus tai, kas išdėstyta aukščiau, autorius mano, kad atleidimo nuo bausmės institutas yra būtinas Lietuvos baudžiamojoje teisėje. Atlikus sisteminę aptariamo instituto analizę, matyti, jog baudžiamasis įstatymas atleidimą nuo bausmės, kaip vieną iš baudžiamosios atsakomybės realizavimo formų, labiausiai sieja su mažiausio pavojingumo veikomis - baudžiamaisiais nusižengimais, neatsargiais nusikaltimais, nesunkiais bei apysunkiais tyčiais nusikaltimais. Tiesa, BK yra numatytos ir atleidimo nuo bausmės rūšys, kurias taikyti galima ir sunkių bei labai sunkių nusikaltimų padarymo atvejais, tačiau tai, autoriaus nuomone, būna labiau kaip išimtinės nuostatos, pavyzdžiui Respublikos Prezidento malonė. Visgi, gali būti iš dalies atleidžiama nuo bausmės sunkių bei labai sunkių nusikaltimų atveju, tačiau tik tų nusikaltimų, kurie nėra paminėti BK 75 str., BK 92 str. Toks reguliavimas, atsižvelgiant į nusikaltimus, išdėstytus minėtuose skyriuose, gali būti laikomas baudžiamojo įstatymo trūkumu. Autorius siūlo plėsti bent jau dalinio bausmės vykdymo atidėjimo instituto taikymo galimybes BK, nes atidėjus bausmės vykdymą iš dalies, nuteistasis asmuo jau būna susidūręs su neigiamu bausmės poveikiu ir, tikėtina, nebe norės to patirti dar kartą. Be to, autorius siūlo įstatymų leidėjui persvarstyti

nusikalstamų veikų rūšis, kuomet negalimas bausmės vykdymo atidėjimas iš dalies, nes šios naujovės reguliavimas vis dėlto kelia abejonių dėl pasirinktų būtent tokių nusikalstamų veikų, už kurias negalimas šio instituto taikymas.

2.2.4. Kriminalinių bausmių, alternatyvų jai ir baudžiamojo poveikio priemonių santykis.

Nepaisant to, jog šiame magistro darbo skyriuje aptarti institutai suteikia galimybę iš viso asmeniui neskirti kriminalinės bausmės ar atidėti jos vykdymą, nereiškia, kad asmuo padaręs nusikalstamą veiką turi nepajusti visiškai jokių teisinių pasekmių. Priešingai, teismų praktikoje laikomasi nuomonės, jog asmuo padaręs itin šiurkštų teisės pažeidimą neturi tikėtis išvengti bet kokių neigiamų pasekmių, suvaržymų, kurie gali užtikrinti teisės pažeidimų prevenciją ir įtakoti asmens apsisprendimą dėl panašaus pobūdžio veikų darymo ateityje. (Kauno apygardos teismo 2018 m. liepos 25 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Autoriaus nuomone, būtent baudžiamojo poveikio priemonės yra vienos iš menkiausių neigiamų teisinių pasekmių, suvaržymų, įtvirtintų BK.

Baudžiamojo poveikio priemonėms būdingas universalumas. Tokį autoriaus požiūrį lemia aptariamų institutų taikymo pagrindai. Atlikus BK Bendrosios dalies normų analizę, galima teigti, jog aptinkama daugybė baudžiamojo poveikio priemonių taikymo pagrindų.

Visų pirma, baudžiamasis įstatymas nurodo, kad baudžiamojo poveikio priemonės pilnamečiui asmeniui gali būti taikomos tada, kai: 1) asmuo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės BK VI skyriuje numatytais pagrindais; 2) asmuo atleistas nuo bausmės BK X skyriuje numatytais pagrindais; 3) toks asmuo lygtinai paleistas iš pataisos įstaigos vadovaujantis Bausmių vykdymo kodekso XI skyriuje numatytais pagrindais (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Vadinasi, baudžiamojo poveikio priemonės apima iš esmės visas kriminalinės bausmės alternatyvas, įtvirtintas BK Bendrojoje dalyje. Negana to, aptariamo baudžiamojo poveikio priemonių instituto taikymo ribos praplėstos net ir tokioms situacijoms, kurių nereglamentuoja BK (lygtinio paleidimo institutas nėra BK reglamentavimo dalykas). Be to, baudžiamojo poveikio priemonių skyrimo galimybė numatyta ir ribotai pakaltinamam asmeniui, padariusiam baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, bet atleistam nuo baudžiamosios atsakomybės.

Nors nepilnamečiams asmenims baudžiamajame įstatyme įtvirtintos auklėjamo poveikio priemonės, tačiau pabrėžiama, jog aptariamų asmenų grupei gali būti skiriamos ir baudžiamojo poveikio priemonės. Tiesa, tik keletas jų rūšių: įmoka į nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondą, turto bei išplėstinis turto konfiskavimai. Minėtos baudžiamojo

poveikio priemonės gali būti paskirtos nepilnamečiams tik tais pačiais atvejais kaip ir pilnamečiams asmenims.

Juridiniam asmeniui gali būti skiriama įmoka į nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondą, turto konfiskavimas, išplėstinis turto konfiskavimas (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000).

Antra, tam tikros baudžiamojo poveikio priemonės (viešųjų teisių atėmimas, teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas, įmoka į nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondą, turto konfiskavimas, įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusio asmens ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusio asmens arčiau nei nustatytu atstumu, dalyvavimas smurtinį elgesį keičiančiose programose, išplėstinis turto konfiskavimas, įpareigojimas pranešti apie gyvenamosios vietos pakeitimą ar išvykimą) gali būti skiriamos kartu su bausme. Baudžiamosios teisės doktrinoje manoma, kad toks įstatymų leidėjo požiūris dėl galimybės skirti daugumą baudžiamojo poveikio priemonių rūšių kartu su bausme, yra kritikuotinas, nes esą grįžtama prie seniau atsisakytos papildomų bausmių esmės (Švedas *et al.*, 2020, p. 184).

Beveik visų baudžiamojo poveikio priemonių skyrimas, atitinkamo jų skaičiaus parinkimas paliktas teismo nuožiūrai. Tai reiškia, kad teismas turi teisę nustatyti ne tik konkrečią baudžiamojo poveikio priemonės rūšį, bet ir jų skaičių (baudžiamasis įstatymas suteikia teisę skirti vieną ar kelias aptariamas baudžiamojo poveikio priemones). Tiesa, skirdamas keletą aptariamų priemonių, teismas privalo paisyti jų suderinamumo bei galimybės taisomai veikti nuteistąjį reikalavimų. Vienintelės išimtys – abi turto konfiskavimo rūšys. Turto konfiskavimas (BK 72 str.) gali būti paskirtas ir privalomai (kartu su kriminaline bausme), ir teismo nuožiūra (atleidus asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės, atleidus nuo bausmės, lygtinai paleidus iš pataisos įstaigos). Išplėstinis turto konfiskavimas (BK 72³ str.) privalomai taikomas esant trijų sąlygų visetui: 1) kaltininkas pripažintas padaręs apysunkį, sunkų arba labai sunkų tyčinį nusikaltimą, iš kurio jis turėjo ar galėjo turėti turtinės naudos; 2) kaltininkas turi šio kodekso uždraustos veikos padarymo metu, po jos padarymo arba per penkerius metus iki jos padarymo įgyto turto, kurio vertė neatitinka jo teisėtų pajamų, ir šis skirtumas viršija 250 MGL dydžio sumą, arba per nurodytą laikotarpį kitiems asmenims yra perleidęs tokio turto; 3) baudžiamojo proceso metu kaltininkas nepagrindžia šio turto įsigijimo teisėtumo (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000).

Taigi, baudžiamojo poveikio priemonės, autoriaus nuomone, yra būtent tai, ko Lietuvos baudžiamajame įstatyme trūko - švelnesnio pobūdžio, negu kriminalinė bausmė, tam tikrų teisių ar laisvių varžymo, praradimų ar nepatogumų kaltininkui, padariusiam

baudžiamajame įstatyme numatyta veika. Dėl aukščiau aptarto baudžiamojo poveikio priemonių taikymo universalių galimybių, ši valstybės prievartos rūšis galėtų būti laikoma alternatyva kriminalinei bausmei. Autoriaus įsitikinimu, bent jau baudžiamųjų nusižengimų ar nesunkių nusikaltimų atveju, būtų tikslinga ženkliai sumažinti skiriamų kriminalinių bausmių kieki, o baudžiamąją atsakomybę realizuoti skiriant keletą baudžiamojo poveikio priemonių.

Ištyrus BK Bendrosios dalies nuostatas matyti, kad nors baudžiamasis įstatymas suteikia prioritetą už nusikalstamas veikas, numatytas BK Specialiojoje dalyje, skirti kriminalinę bausmę, tačiau tas pats norminis teisės aktas įtvirtina ir gana nemažai galimybių kada minėtos prievartos priemonės neskirti, o netgi atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės. Be to, net ir paskyrus kriminalinę bausmę, BK Bendrojoje dalyje yra nemažai pagrindų, kuriais remiantis asmuo gali būti atleistas nuo visos kriminalinės bausmės ar jos dalies vykdymo. Kita vertus, didžioji dalis minėtų atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės apima baudžiamojo nusižengimo ir visų kitų nusikaltimų, išskyrus sunkius ir labai sunkius, kategorijas. Toks reguliavimas, autoriaus nuomone, šiai dienai vis dar nėra pakankamas, todėl šio rašto darbo autorius įstatymų leidėjui siūlytų įtvirtinti BK daugiau galimybių realizuoti baudžiamąją atsakomybę iš viso atleidžiant asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės ar atleidžiant asmenį nuo bausmės (jos dalies) bent jau sunkių nusikaltimų atveju.

III. LIETUVOJE VEIKIANČIŲ I-MOS INSTANCIJOS TEISMŲ SKIRIAMOS PRIEVARTOS PRIEMONĖS, BAUSMIŲ TAIKYMO MASTAI.

Šioje rašto darbo dalyje autorius perteiks aktualią statistiką apie bausmių, baudžiamojo poveikio priemonių, bausmės vykdymo atidėjimo, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės taikymo dažnį Lietuvoje veikiančių I-mos instancijos teismų praktikoje 2016–2020 m. Būtina pabrėžti, jog Lietuvoje egzistuoja problema – tam tikrų institutų, kaip antai, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės, visos tikslios statistikos autoriui nepavyko gauti, todėl jis vadovausis Lietuvos baudžiamosios teisės bendrosios dalies vadovėlio⁵ autorių surinktais duomenimis apie minėto instituto taikymą Lietuvos baudžiamojoje justicijoje 2017–2018 m.

Atsižvelgiant į tai, kokio pobūdžio ir apimties duomenis autoriui vis dėlto pavyko aptikti, šioje magistro darbo dalyje tikslinga išskirti: 1) kriminalinių bausmių ir baudžiamojo poveikio priemonių taikymo santykį 2016-2020 m.; 2) kriminalinės bausmės bei jos vykdymo atidėjimo santykį 2016-2020 m.; 3) atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto taikymo mastus 2017-2018 m.

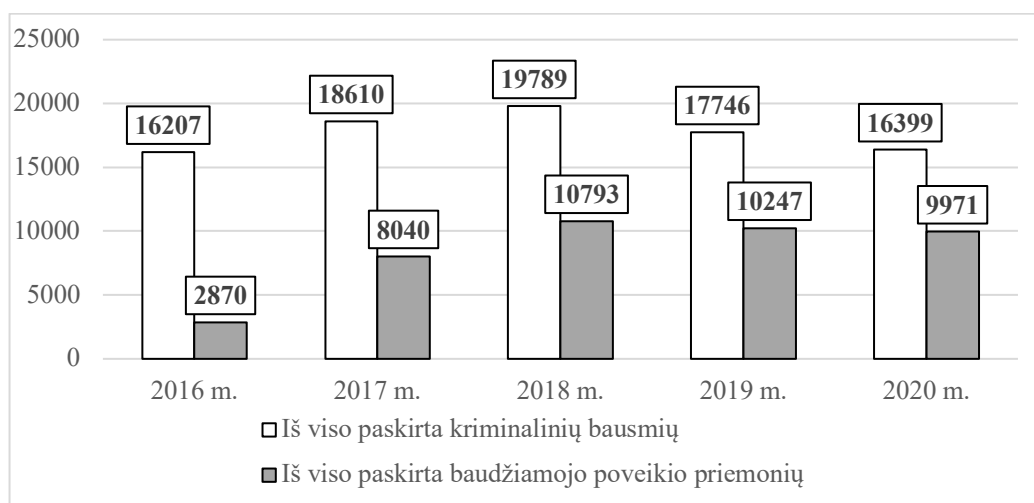
3.1. Kriminalinių bausmių ir baudžiamojo poveikio priemonių taikymo santykis 2016-2020 m.

1 paveiksle pavaizduotas Lietuvos teismų paskirtų kriminalinių bausmių bei baudžiamojo poveikio santykis, jų taikymo mastai 2016–2020 m.

Pastebima pozityvi tendencija, jog Lietuvos teismai vis dažniau linkę taikyti baudžiamojo poveikio priemones. 2016 m. iš viso buvo paskirta vos 2870 baudžiamojo poveikio priemonių. Vėlesniais metais jų skaičius vis labiau augo. 2018–2019 m. I-mos instancijos Lietuvos teismai jau paskyrė virš 10000 baudžiamojo poveikio priemonių (2018 m. – 10793, 2019 m. – 10247). Visgi, 2020 m. duomenimis, paskirtų baudžiamojo poveikio priemonių mažėjo (9971). Autoriaus nuomone, viena iš tai lėmusių priežasčių – kas metinis išnagrinėtų baudžiamųjų bylų skaičiaus mažėjimas (Nacionalinė teismų administracija, 2019). Vadinasi, mažėja ne tik baudžiamojo poveikio priemonių, bet ir paskirtų kriminalinių bausmių kiekis. Autoriaus atliktais skaičiavimais, 2016–2020 m. laikotarpiu, per metus vidutiniškai buvo paskirtos 8384 baudžiamojo poveikio priemonės.

⁵ Švedas, G., Abramavičius, A. ir Prapiestis, J. (2020). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. II knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

1 paveikslas. Kriminalinių bausmių ir baudžiamojo poveikio priemonių skaičiaus kitimo dinamika Lietuvoje veikiančių I-mos instancijos teismų praktikoje 2016–2020 metais

Šaltinis: Sudaryta autoriaus, remiantis: Nacionalinės teismų administracijos duomenimis. Prieiga per internetą: < www.teismai.lt >.

Kita vertus, net ir smarkiai didėjant Lietuvos teismų skiriamų baudžiamojo poveikio priemonių kiekiui, jos vis dar negali pavyti paskirtų kriminalinių bausmių skaičiaus. Antai, 2016 m. kriminalinių bausmių buvo paskirta net maždaug 82 proc. (18610 bausmės ir 2870 baudžiamojo poveikio priemonės) daugiau nei baudžiamojo poveikio priemonių. Vidutiniškai, 2016-2020 m. laikotarpiu, per metus buvo skiriama 17750 kriminalinių bausmių. Įsivyrąja dar viena tendencija, jog kriminalinių bausmių ir baudžiamojo poveikio priemonių skyrimo santykis vis labiau gerėja baudžiamojo poveikio priemonių skyrimo naudai. 2017 m. kriminalinių bausmių buvo paskirta maždaug 57 proc. daugiau nei baudžiamojo poveikio priemonių, 2018 m. – apie 45 proc., 2019 m. – apytikriai 42 proc. Galų gale, 2020 m. buvo pastebima apie 39 proc. daugiau paskiriamų kriminalinių bausmių negu baudžiamojo poveikio priemonių. Vadinasi, kasmet skiriamų baudžiamojo poveikio priemonių kiekis vis labiau mažina atotrūkį nuo kriminalinių bausmių skaičiaus. Autoriaus nuomone, tą gali lemti vis pildomas baudžiamojo poveikio priemonių sąrašas, be to, teisminės valdžios supratimas, jog baudžiamojo poveikio priemonės iš tiesų padeda efektyviau įgyvendinti bausmės paskirtį, bei švelnėjanti baudžiamoji politika Lietuvoje. Palyginimui, autoriaus atliktais skaičiavimais, 2016 m. apytiksliai tik vienoje iš penkių baudžiamųjų bylų būtų kartu su bausme (ar be jos) būtų buvusi paskirta baudžiamojo poveikio priemonė, o 2020 m. – dvejose.

Paskirtų bausmių struktūra ir jos pokyčiai yra vienas pagrindinių kriterijų, apibūdinančių šalyje sukurtą baudimo už nusikalstamą elgesį sistemą. Šioje struktūroje pirmiausia žvelgiama į tai, kokią dalį joje sudaro reali laisvės atėmimo bausmė (Sakalauskas, 2016, p.

207). 2 paveiksle pavaizduota 2016–2020 m. Lietuvos teismų paskirtų bausmių struktūra. Jame matyti, kad reali laisvės atėmimo bausmė Lietuvoje 2016–2020 m. sudarė maždaug 21 – 31 proc. visų paskirtų bausmių. Autoriaus atliktais skaičiavimais, per aptariamų 5 metų laikotarpį, išskiriami 2016 m., kuomet net 31 proc. (5029) visų Lietuvos teismų paskirtų bausmių sudarė laisvės atėmimo bausmė. Tiesa, kiek iš jų buvo terminuoto laisvės atėmimo ar laisvės atėmimo iki gyvos galvos, autoriui nepavyko aptikti.⁶ Kita vertus, po 2016 m. pastebima pozityvi tendencija, jog laisvės atėmimo bausmės skyrimas mažėja: 2018–2019 m. laisvės atėmimo bausmė sudarė maždaug 24-25 proc. visų paskirtų bausmių struktūros. 2020 m. – apytiksliai 21 proc. (3390). Vadinasi, nuo 2016 m. iki 2020 m. paskirtų laisvės atėmimo bausmių procentinė išraiška bausmių struktūroje sumažėjo apytikriai 10 proc. Visgi, G. Sakalauskas nurodo, kad Lietuvoje kalinių skaičius yra ne tik didžiausias Europos Sąjungoje, bet nuo 2013 m. pabaigos pagal šį skaičių Lietuva patenka į pirmą didžiausių kalinių skaičių turinčių visos Europos valstybių trejetuką (Sakalauskas, 2014, p. 114). Šiuo metu situacija kiek kitokia - pagal įkalintų asmenų skaičių 100 000 gyventojų, Lietuva užima 5 vietą Europoje (Nacionalinė teismų administracija, 2019).

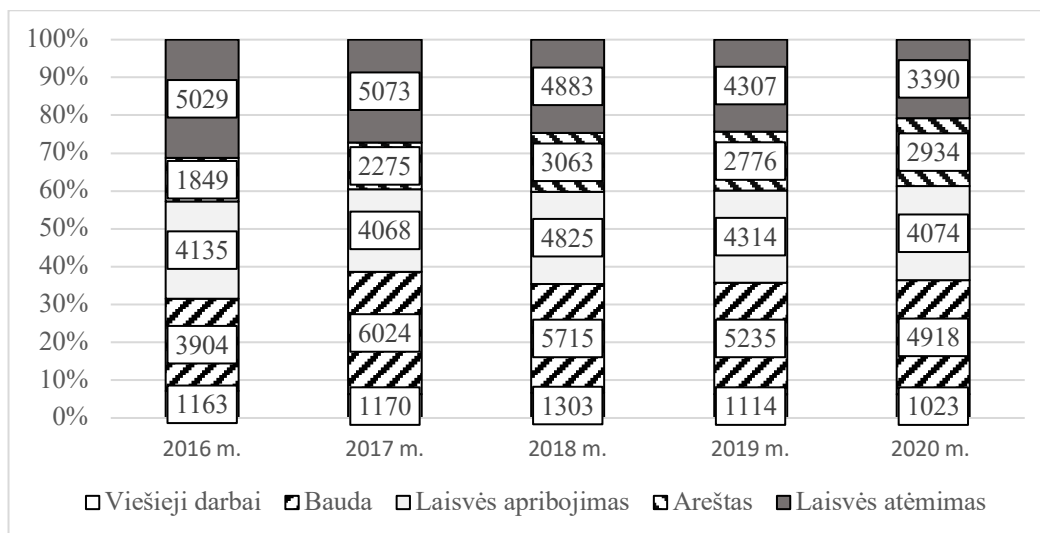
Pastebima vienos iš kriminalinių bausmių – baudos – vis dažnesnio skyrimo Lietuvos teismų praktikoje tendencija. Šiuolaikinėje demokratinių valstybių baudžiamojoje politikoje bauda vertinama kaip pagrindinė alternatyva sunkiausiai reagavimo į nusikaltimą formai – įkalinimui, o dažnas baudos taikymas – tai sveikos baudžiamosios justicijos bruožas (Fedosiuk, 2019, p. 293). Autoriaus duomenimis, 2016–2020 m. baudos sudarė maždaug 24 - 32 proc. visų paskirtų bausmių. Įdomu tai, kad 2016 m. baudų buvo skiriama mažiausiai – tik apie 24 proc., vėliau šis skaičius išaugo trečdaliu – 2017 m. baudos sudarė maždaug 32 proc. visų paskirtų bausmių Lietuvoje. Tiesa, 2018 m. baudos sudarė apie 28 proc. visų paskirtų bausmių, 2019 m. bei 2020 m. – apytikriai 30 proc. Autoriaus manymu, toks baudų skaičiaus didėjimas paskirtų bausmių struktūroje rodo valstybės baudžiamosios politikos atšilimą ir vertintinas pozityvius.

Greta vis dažnesnio baudos skyrimo Lietuvos teismų praktikoje, taip pat galima išvelgti išaugusį arešto bausmės taikymo dažnį. 2016–2020 m. arešto bausmė sudarė apie 11-18 proc. visų paskirtų bausmių struktūros. 2016 m. duomenimis, arešto bausmė sudarė apie 12 proc., 2017 m. – apie 13 proc., 2018 m. ir 2019 m. – apie 16 proc. visų paskirtų bausmių 2020 m. arešto bausmė sudarė maždaug 18 proc. visų bausmių struktūros Lietuvoje. A. Čepo, G. Sakalausko manymu, tokiai arešto bausmės skyrimo praktikai turi įtakos tai, kad

⁶ Nacionalinės teismų administracijos internetiniame puslapyje < www.teismai.lt > pateiktuose leidiniuose „Lietuvos teismų veiklos rezultatai“ laisvės atėmimo bausmės skyrimo duomenys nėra skirstomi pagal tai, ar asmuo buvo nuteistas terminuoto laisvės atėmimo, ar laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme.

areštas vis dažniau taikomas už baudžiamuosius nusižengimus (neapsiribojant nestacionariomis bausmėmis) (Čepas *et al.*, 2009, p. 15).

2 paveikslas. Kriminalinių bausmių sistemos taikymas Lietuvoje veikiančių I-mos instancijos teismų praktikoje 2016–2020 metais

Šaltinis: Sudaryta autoriaus, remiantis: Nacionalinės teismų administracijos duomenimis. Prieiga per internetą: < www.teismai.lt >.

Dar viena nerimą kelianti tendencija yra susijusi su švelniausios bausmės, įtvirtintos Lietuvos bausmių sistemoje, skyrimu. 2016–2020 m. paskirtų viešųjų darbų bausmės dalis visos paskirtų bausmių struktūros kontekste kasmet sudarė vos 6–7 proc. Ši bausmė yra ne tik retai skiriama, bet ir dažnai pakeičiama dėl vengimo ją atlikti (Bikelis, 2010, p. 20). Nors baudžiamosios teisės doktrinoje aptariama prievartos priemonė įvardijama kaip perspektyvi (Čepas *et al.*, 2009, p. 26) ir pati moderniausia bausmė (Kačerauskas, 2004, p. 112), ji Lietuvoje nėra populiari dėl tam tikrų priežasčių. Pirmia, nuteistasis gali atsisakyti vykdyti viešųjų darbų bausmę. Šiuo atveju teismas aptariamą bausmę gali pakeisti laisvės apribojimu arba bauda. Antra, viešųjų darbų bausmės teisinis reguliavimas turi ydų. S. Bikelio nuomone, būtent įteisintas viešųjų darbų bausmės vykdymo savanoriškumas rodo atsainų valstybės požiūrį į šią bausmę (Bikelis, 2010, p. 21). T. Mackevičiaus teigimu, viešųjų darbų bausmės teisiniame reguliavime pasigendama valandų skaičiaus, kurį nuteistasis turi išdirbti per dieną, taip pat jame nėra socialinio draudimo asmenims, atliekantiems viešuosius darbus, be to, nėra socialinės rehabilitacijos pataisos priemonės (Mackevičius, 2005, p. 87). Taigi, tam, jog viešųjų darbų bausmė taptų populiare, reikalingas išsamesnis viešųjų darbų teisinis reglamentavimas [...] (Mackevičius, 2005, p. 84). Išreikštai pozicijai pritaria ir A. Čepas, G. Sakalauskas (Čepas *et al.*, 2009, p. 26).

Laisvės apribojimo bausmės skyrimas Lietuvoje 2016–2020 m. yra sąlyginai pastovus. Tai reiškia, kad aptariamam laikotarpiui ši valstybės prievartos priemonė sudarė maždaug 22 – 26 proc. visų Lietuvoje paskirtų bausmių struktūros. 2020 m. kas ketvirta bausmė (apie 25 proc. visų tų metų bausmių struktūros) buvo būtent ši valstybės prievartos priemonė. Baudžiamosios teisės doktrinoje būtent ši bausmė įvardijama kaip viena iš alternatyvų laisvės atėmimui (Mackevičius *et al.*, 2010, p. 273), be to, ekonomiškai ir gana veiksminga poveikio priemonė asmenims, padariusiems baudžiamuosius nusizengimus, neatsargius nusikaltimus ir nesunkus ar apysunkius tyčinius nusikaltimus (Švedas *et al.*, 2020, p. 88). Atsižvelgiant į tai, kad ši bausmė buvo įtvirtinta maždaug trečdalyje BK Specialiosios dalies straipsnių sankcijų⁷, Lietuvos teismų skiriamo laisvės apribojimo bausmės kiekis vis dar nėra pakankamas. Autoriaus nuomone, dar dažnesnis šios bausmės skyrimas nuteistiesiems dar labiau sumažintų laisvės atėmimo bausmės taikymo mastus Lietuvoje. Be to, ši priemonė leistų atsisakyti ir dalies finansinių išteklių, skiriamų įkalinimo sistemos išlaikymui. Galų gale, asmenų resocializacija ženkliai efektyvesnė ne tuomet, kai jie izoliuojami nuo visuomenės, o būtent būdami jos dalimi.

Autoriaus atliktais skaičiavimais, 2016 m. maždaug 6 iš 20 bausmių Lietuvoje sudarė terminuotas laisvės atėmimas, 5 iš 20 – bauda, 6 iš 20 laisvės apribojimas, 2 iš 10 – areštas, 1 iš 20 – viešieji darbai. 2020 m., maždaug 4 iš 20 bausmių Lietuvoje sudarė terminuotas laisvės atėmimas, 6 iš 20 – bauda, 5 iš 20 – laisvės apribojimas, 4 iš 20 – areštas, 1 iš 20 – viešieji darbai.

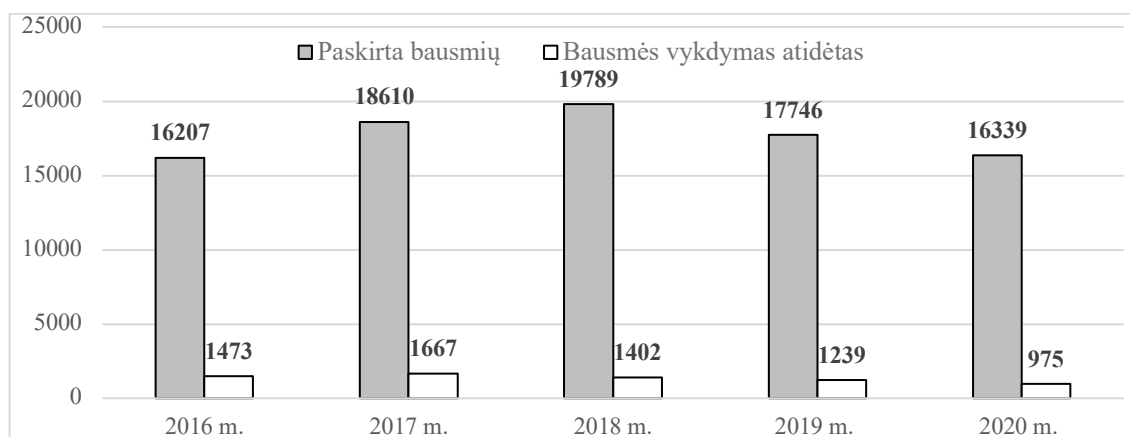
3.2. Paskirtos bausmės ir jos vykdymo atidėjimo santykis.

Paskirtos kriminalinės bausmės vykdymo atidėjimas Lietuvos teismų praktikoje taikomas gana retai. 2016–2020 m. duomenimis (3 paveikslas), aptariamam laikotarpiui buvo atidėtas maždaug 6-9 proc. visų paskirtų bausmių vykdymas.

Pastebima tendencija, jog bausmės vykdymo instituto taikymo dažnis I – mos instancijos Lietuvos teismų praktikoje linkęs mažėti. 2016–2017 m. buvo atidėtas apytiksliai 9 proc. visų paskirtų bausmių vykdymas. 2018–2019 m. maždaug 7 proc., o 2020 m. šis statistinis rodiklis dar labiau nukrito. Praeitais metais vykdymas buvo atidėtas 975 iš 16339 Lietuvos teismų paskirtų bausmių (tik apie 6 proc.). Anot šio statistinių duomenų šaltinio, viena iš mažėjimo priežasčių gali būti ir mažėjantis teismuose gaunamų baudžiamųjų bylų skaičius (Nacionalinė teismų administracija, 2020).

⁷ Laisvės apribojimas 2018 m. liepos 1 d. buvo įvardytas 132 BK Specialiosios dalies straipsnių sankcijose (iš visų 445 BK Specialiosios dalies sankcijų) (Švedas *et al.*, 2020, p. 88).

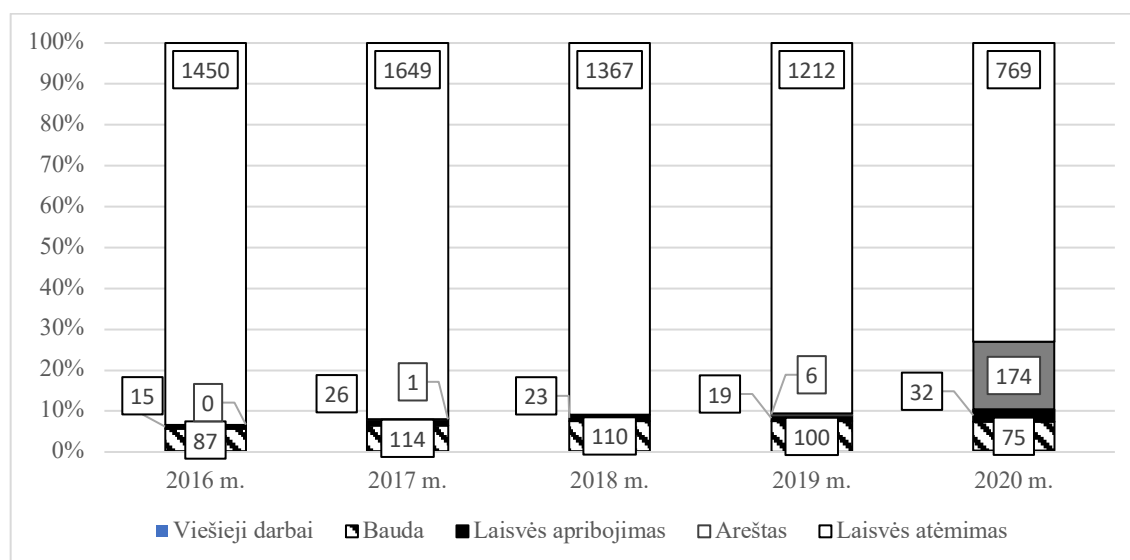
3 paveikslas. Lietuvos teismų paskirtų bausmių skaičius ir jų vykdymo atidėjimas 2016-2020 metais

Šaltinis: Sudaryta autoriaus, remiantis: Nacionalinės teismų administracijos duomenimis. Prieiga per internetą: < www.teismai.lt >.

Atidedant bausmės vykdymą, iš visų labiausiai išsiskiria laisvės atėmimo bausmė. Būtent ši valstybės prievartos priemonė 2016-2020 m. sudarė absoliučią daugumą bausmių, kurioms buvo taikytas bausmės vykdymo atidėjimo institutas (4 paveikslas). Kita vertus, atvejų, kuomet atidedamas laisvės atėmimo bausmės vykdymas taip pat mažėja: 2017 m. buvo atidėtas 1649 laisvės atėmimo bausmių vykdymas, 2020 m. – apytiksliai perpus mažiau, t.y, 769 bausmių. Kitos bausmės, kurių vykdymas dažniausiai atidedamas – bauda bei laisvės apribojimas.

4 paveikslas. Konkrečių bausmių, esančių Lietuvos bausmių sistemoje, vykdymo atidėjimas 2016–2020 metais

Šaltinis: Sudaryta autoriaus, remiantis: Nacionalinės teismų administracijos duomenimis. Prieiga per internetą: < www.teismai.lt >.

Autoriaus teigimu, šiuo metu vyksta įdomi teismų praktikos formavimosi tendencija, sietina su arešto bausmės vykdymo atidėjimu. Per 2016–2019 m. laikotarpį iš viso buvo atidėtas vos 7 paskirtų arešto bausmių vykdymas, o vien 2020 m. – 174. Vadinasi, per metus arešto bausmės vykdymo atidėjimas išaugo apytiksliai net 25 kartus. Kita vertus, būtina atsižvelgti į tai, kad įstatymas teismui suteikė teisę atidėti arešto bausmės vykdymą tik 2019 m.⁸ Taigi, kaip matyti, teismai, atsižvelgia į naujausius BK pakeitimus, juos, nustačius reikšmingas aplinkybes, taiko ir siekia, jog viena iš bausmės rūšių – areštas (kitaip, laikinas įkalinimas) – būtų skiriama kuo rečiau ir baudžiamoji atsakomybė kaltininko atžvilgiu būtų realizuojama nepasiuntus nuteistojo atlikti aptariamą bausmės. Vadinasi, atsižvelgiant, jog pastaruoju metu pastebimas arešto bausmės skyrimo dažnėjimas (2 paveikslas), formuojasi teismų praktika, jog paskyrus pirmą kartą arešto bausmę, yra tikslinga atidėti jos vykdymą.

Taigi, įvertinus tai, kas išdėstyta aukščiau, matyti, jog bausmės vykdymo atidėjimo instituto taikymo dažnis vis labiau traukiasi. Galima teigti, jog 2016–2020 m., šis institutas labiausiai taikytas atidedant laisvės atėmimo bausmės vykdymą.

⁸ Galimybė teismui atidėti pirmą kartą paskirtos arešto bausmės vykdymą buvo įtvirtinta Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 48, 64, 67, 75, 82, 87, 92 straipsnių pakeitimo ir 77, 94 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymu (2019), TAR, 11177.

3.3. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės (BK VI skyrius) Lietuvoje 2017-2018 m.

1 lentelė. Atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės (BK VI skyriaus) taikymo mastai Lietuvos teismų praktikoje bei nutraukiant ikiteisminį tyrimą 2017-2018 metais

<i>1. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės teismų jurisprudencijoje</i>								
	BK 36 str.	BK 37 str.	BK 38 str.	BK 39 str.	BK 39¹ str.	BK 39² str.⁹	BK 40 str.	<i>Iš viso buvo atleista</i>
2017 m.	2	14	445	4	1	0	491	957
2018 m.	5	23	470	6	3	0	664	1171
<i>2. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės nutraukiant ikiteisminį tyrimą</i>								
2017 m.	19	93	5207	0	2	0	862	6181
2018 m.	16	146	5824	0	1	0	1180	7167

Šaltinis: Sudaryta autoriaus, remiantis: Švedas, G., Abramavičius, A. ir Prapiestis, J. (2020). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. II knyga*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. p. 21.

Baudžiamosios teisės doktrinoje laikomasi nuomonės, kad teisingumo principas Lietuvoje gali būti įgyvendinamas ne tik skiriant bausmę nusikalstamas veikas padariusiems asmenims (Drakšas, 2008, p. 47). Vienas iš galimų šio principo išpildymo būdų, taip pat baudžiamosios atsakomybės realizavimo atmainų Lietuvoje – asmens atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės.

1 lentelės 1 dalyje pavaizduotas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės (BK VI skyriaus) taikymo dažnis Lietuvos teismų praktikoje 2017-2018 m. Iš pateiktų duomenų matyti, jog aptariamas institutas taikomas vis dažniau. 2017 m. iš viso, vadovaujantis BK VI skyriaus normomis, buvo nutrauktos 957 baudžiamosios bylos. 2018 m. baudžiamųjų bylų, kuriose buvo taikytas analizuojamas institutas, padaugėjo beveik penktadaliu (apie 18 proc.) – iš viso 1171 baudžiamosios bylos.

Vyrauja tendencija, jog 2017–2018 m. didžioji dalis nutraukiamų baudžiamųjų bylų atleidžiant asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės buvo: 1) pagal laidavimą (BK 40 str.); 2) kai kaltininkas ir nukentėjęs asmuo susitaiko (BK 38 str.). 2017 m. pagal BK 40 straipsnį buvo nutraukta maždaug 53 proc. bylų, 2018 m. – maždaug 56 proc. 2017 m. duomenimis, apie 46 proc. baudžiamųjų bylų buvo nutrauktos dėl kaltininko ir nukentėjusiojo

⁹ Pranešėjo atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės (BK 39² str.) Lietuvoje įsigaliojo 2019 m. sausio 1 d., įsigaliojus Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso papildymo 39² straipsniu įstatymui (2019). TAR, 21873.

susitaikymo, 2018 m. – maždaug 40 proc. Kiti atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės atvejai, įtvirtinti BK VI skyriuje, taikomi retai – nuo 1 iki 14 kartų 2017 m., nuo 3 iki 23 kartų 2018 m.

Autoriaus nuomone, pastebima itin teigiama tendencija, jog atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutas gausiai taikomas nutraukiant ikiteisminį tyrimą (1 lentelės 2 dalis). 2017-2018 m. duomenimis, įtariamojo atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės ikiteisminio tyrimo metu buvo taikytas maždaug 6 kartus daugiau nei kaltinamojo atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės teismų praktikoje. Autoriaus nuomone, tai ženkliai sumažina teismų darbo krūvį, finansinius išteklius. Be to, 2018 m., lyginant su 2017 m., atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės nutraukiant ikiteisminį tyrimą padaugėjo maždaug 14 proc.

2017–2018 m. įtariamasis nuo baudžiamosios atsakomybės buvo dažniausiai atleidžiamas jam susitaikius su nukentėjusiuoju (BK 38 str.): maždaug 81-84 proc. visų atvejų. Taip pat pagal laidavimą (BK 40 str.): apie 14-16 proc. visų atvejų. Kaip buvo minėta anksčiau, kiti BK VI skyriuje įtvirtinti atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės atvejai, net ir nutraukiant ikiteisminius tyrimus, buvo taikyti gana retai.

IŠVADOS

1. Valstybės prievartos priemonės – valstybės reakcijos formos į jos teritorijoje esančių fizinių bei juridinių asmenų daromus ar jau įvykusius teisės pažeidimus, siekiant tokį pažeidimą užfiksuoti, iširti, po to valstybės vardu patraukti asmenis atsakomybėn bei daryti įtaką jų elgesiui ateityje. Lietuvoje šiuo metu egzistuoja gausybė skirtingo griežtumo bei turinio prievartos priemonių. Valstybės prievartos priemonės skirtingos pagal jų paskirtį, pagal skyrimo subjektą, pagal tai, už ką skiriamos prievartos priemonės, pagal sukeliamas teises pasekmes. Visoms valstybės prievartos priemonėms būdingas asmenų konstitucinių teisių bei laisvių varžymas, todėl taikant jas svarbu yra tai, jog konkrečios valstybės prievartos priemonių rūšys, taikymo tvarka būtų įtvirtinta įstatymuose. Be to, aptariamas priemonės, vadovaujantis norminiais teisės aktais bei nepažeidžiant tų teisės aktų suteiktų kompetencijos ribų, taikytų tik valstybės įgalioti subjektai proporcingai teisės pažeidimo pavojingumui.
2. Valstybės prievartos priemonių sistemą sudaro visuma prievartos priemonių posistemių, įtvirtintų įvairiuose norminiuose teisės aktuose. BK įtvirtintos priemonės - kriminalinės bausmės, baudžiamojo poveikio priemonės bei priverčiamosios medicinos priemonės. BPK - kardomosios bei kitos procesinės prievartos priemonės. ANK - administracinės nuobaudos, administracinio poveikio priemonės, administracinių nusižengimų teisenos užtikrinimo priemonės. Kituose įstatymuose - laikinosios apsaugos priemonės, teismo nuobaudos, mokestinės baudos, drausminės nuobaudos. Lietuvos teisei iš esmės būdingi trys valstybės prievartos priemonių išdėstymo modeliai: „švelniausios – griežčiausios“, būdingas bausmėms, priverčiamosioms medicinos priemonėms, administracinėms nuobaudoms ir „griežčiausios – švelniausios“, labiau būdingas procesinio pobūdžio prievartai (procesinėms prievartos priemonėms, administracinių nusižengimų teisenos užtikrinimo priemonėms), „neutralus“, labiau būdingas baudžiamojo poveikio ir administracinio poveikio priemonėms. Toks išdėstymas nėra atsitiktinis – jais netiesiogiai duodami nurodymai valstybės prievartą galintiems skirti subjektams, be to, iš dalies atspindi baudžiamosios politikos klimatą valstybėje. Vadinasi, ne vien bausmės, bet ir kitos prievartos priemonės nukreiptos kovoti su valstybės teritorijoje asmenų daromais teisės pažeidimais.
3. Šiuo metu Lietuvoje galiojantis BK yra modernus norminis teisės aktas, tačiau turintis tam tikrų trūkumų. Nors ir įtvirtindamas kriminalinės bausmės skyrimo

prioritetą Lietuvoje, baudžiamasis įstatymas įpareigoja teisną, prieš paskiriant kriminalinę bausmę, atsižvelgti į visas galimybes, įtvirtintas BK Bendrojoje dalyje, bausmės neskirti, o atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės, nuo bausmės ar atidėti teismo paskirtos bausmės vykdymą. Tiesa, absoliuti dauguma išvardintų alternatyvų bausmei gali būti skiriamos baudžiamųjų nusižengimų ir nusikaltimų, išskyrus sunkių ir labai sunkių nusikaltimų, atvejais. Toks reguliavimas vis dar nėra pakankamas, todėl siūlytina išplėsti minėtų alternatyvų taikymo pagrindus sunkių nusikaltimų atvejais.

4. Būdama pačia griežčiausia valstybės prievartos priemone, kriminalinė bausmė turi būti skiriama tik tuomet, kai nėra jokios galimybės kitomis, švelnesnėmis prievartos priemonėmis daryti poveikio teisę pažeidusio asmens elgesiui. Vis dėlto, vadovaujantis šio magistro darbo autoriaus atlikta Lietuvos teismų administracijos duomenų analize, 2016–2020 m. dažniausia baudžiamosios atsakomybės realizavimo forma Lietuvoje vis dar išliko kriminalinė bausmė. Atsižvelgiant į tai, kad kiekvienais metais gaunamų ir išnagrinėjamų baudžiamųjų bylų vis mažėja, skiriamų kriminalinių bausmių rodiklis vis tiek išlieka aukštas ir rodo griežtą Lietuvos baudžiamąją politiką.
5. Baudžiamoji poveikio priemonė - valstybės prievartos priemonė, galinčios būti paskirtos realizuojant baudžiamąją atsakomybę bet kokia BK Bendrojoje dalyje įtvirtinta realizavimo forma. Būtent šių priemonių universalumas ir ne toks griežtas jų pobūdis yra jų pranašumas prieš kriminalinę bausmę, neretai leidžiantis efektyviau pasiekti identiškus bausmei keliamus tikslus.
6. Baudžiamoji poveikio priemonė Lietuvos teismų taikomos vis dažniau. 2016–2020 m. laikotarpiu paskirtų baudžiamoji poveikio priemonių skaičius išaugo apytiksliai tris kartus, tačiau jos vis dar negali pavyti paskirtų kriminalinių bausmių kiekiu. Atsižvelgiant į baudžiamoji poveikio priemonių universalumą, konstatuojama, jog jų šiai dienai vis dar skiriama per mažai.
7. Kitų alternatyvų kriminalinei bausmei skyrimas Lietuvoje pasireiškia skirtingu taikymo dažniu. 2016–2020 m. bausmės vykdymo atidėjimas skiriamas gana retai - vidutiniškai, maždaug 7-8 iš paskirtų 100 kriminalinių bausmių, vykdymas Lietuvoje atidėtas. Pozityvūs lūkesčiai siejami su atleidimu nuo baudžiamosios atsakomybės. Iš tiesų, nors teismų praktikoje ši baudžiamosios atsakomybės realizavimo forma skiriama taip pat gana retai, tačiau šio instituto taikymas galimas jau ikiteisminio tyrimo stadijoje, todėl 2017–2018 m. laikotarpiu, atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės taikytas gana dažnai.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai:

Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.

Lietuvos tarybų socialistinės Respublikos baudžiamasis kodeksas (1961). *Vyriausybės žinios*, 18-147.

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741.

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 36-1340.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341.

Baudžiamasis statutas (2012), Iš: *Lietuvos teisės istorijos chrestomatija*, Gelumauskienė, R. ir Šapoka, G. (sud.). Vilnius: Justitia, 289–310.

Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas (2015). TAR, 11216.

Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas (2018). TAR, 12037.

Specialioji literatūra:

Abramavičius, A., et al. (2004). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1-98 straipsniai)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.

Beccaria, C. (1992). Apie nusikaltimus ir bausmes. Antras leidimas. Vertė R. Burokas. Vilnius: Minties leidykla.

Bereikienė, D. ir Mazur, D. (2016). Nuobaudų už piktnaudžiavimą procesu taikymo ypatumai. Iš: Adamonienė, R. (red.) (2017). *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*. Mokslinių straipsnių rinkinys. Kaunas: Viešojo saugumo fakultetas, 4-19.

Bikelis, S. (2010). *Baudžiamosios politikos orientavimo į su laisvės atėmimu nesusijusių poveikio priemonių taikymą galimybės*. Mokslinis tyrimas. Vilnius: Teisės institutas.

Čepas, A. ir Sakalauskas, G. (2009). Ar prasminga arešto bausmė? *Teisės problemos*, 4(66), 5-30.

Drakšas, R. (2004). Baudžiamojo poveikio priemonės kaip baudžiamosios atsakomybės realizavimo forma. *Teisė*, 50, 26-35.

Drakšas, R. (2008). *Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos*. Monografija. Vilnius: Justitia.

Drakšas, R. (2016). Teisingumo principas skiriant bausmę. *Teisės apžvalga*, 2(14), 75-97.

Fedosiuk, O. (2012). Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 19(2), 715-738.

Fedosiuk, O. (2019). Baudos bausmė atgrasymo iliuzijos spąstuose. *Jurisprudencija*, 26(2), 292-307.

- Goda, G., Kazlauskas, M. ir Kuconis, P. (2011) *Baudžiamojo proceso teisė. 2-oji pataisyta ir papildyta laida*. Vadovėlis. Vilnius: Registrų centras.
- Goda, G. (2014). *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*. Monografija. Vilnius: Registrų centras.
- Jovaišas, K. (2007). Atpildo teisingumas: problemos ir paradoksai. *Teisės problemos*, 2(56), 55-102.
- Kačerauskas, J. (2004). 2000 metų Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įteisintų bausmių, alternatyvių laisvės atėmimui, vertinimas, remiantis baudžiamosios politikos kontekstu. *Jurisprudencija*, 57(49), 106-117.
- Levon, J. (2013). Baudžiamojo poveikio priemonių instituto atsiradimas Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. *Teisė*, 88, 181-194.
- Levon, J. (2015). *Įmoka į nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondą kaip baudžiamojo poveikio priemonė*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Losis, E. (2008). Baudžiamojo proceso prievartos priemonių samprata. *Jurisprudencija*, 6(108), 76-81.
- Mackevičius, T. (2005). Viešieji darbai: teisiniai ir socialiniai aspektai. *Jurisprudencija*, 70(62), 81-88.
- Mackevičius, T. ir Rakštelis, M. (2010). Laisvės apribojimo bausmės įgyvendinimas. *Jurisprudencija*, 4(122), 261-277.
- Mališauskaitė, S. (2003). Bausmių veiksmingumo vertinimo problemos ir jų sprendimo būdai. *Jurisprudencija*, 47(39), 78-85.
- Piesliakas, V. (2008). *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Antroji knyga. Vilnius: Justitia.
- Sakalauskas, G. (2010). Įkalinimo tikslų labirintuose. Iš: Švedas, G. (red.) (2010). *Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje*. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų bausmių vykdymo problematikai, rinkinys. Vilnius: Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos, 133-155.
- Sakalauskas, G. (2014). Ką liudija didėjantis baudžiamasis respresyvumas Lietuvoje? *Kriminologijos studijos*, 2, 95-136.
- Sakalauskas, G. (2016). Šiuolaikinės baudžiamosios politikos Lietuvoje bruožai ir padariniai. Iš: Paužaitė-Kulvinskienė, J. ir Ragauskas, P. (red.) (2016). *Ketvirtis amžiaus tiriant ir reformuojant Lietuvos teisinę sistemą*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Akademine leidyba, 205-247.
- Sakalauskas, G. (2017). (Re)socializaciją skatinantis įkalinimas?. Iš: Sakalauskas, G. (red.) (2017). *Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos*

Lietuvoje. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 159-181.

Simanaitytė, E. (2016). Bausmės vykdymo atidėjimas ir aktualios jo taikymo problemos. *Teisė*, 98, 200-213.

Soloveičikas, D. (2005). Bausmės tikslų pritaikymo juridinio asmens koncepcijai problematika. *Teisė*, 56, 41-49.

Soloveičikas, D. (2006). Juridiniams asmenims taikomos bausmės, baudžiamojo poveikio priemonės ir jų ypatumai: analizė. *Teisė*, 59, 107-127.

Švedas, G. (2003). *Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.

Švedas, G. (2012). Veikos kriminalizavimo kriterijai: teorija ir praktika. *Teisė*, 82, 12-25.

Švedas, G. (2013). *Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis. 2-oji papildyta ir pataisyta laida*. Mokymo priemonė. Vilnius: Registrų centras.

Švedas, G. (2014). Bausmės skyrimo asmeniui, pirmą kartą teisišiamam už nesunkų arba apysunkį tyčinį nusikaltimą, nuostatos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje. *Teisė*, 90, 7-18.

Švedas, G. ir kt. (2017). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso bendrosios dalies vientisumo ir naujovių (su)derinimo iššūkiai*. Monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Švedas, G., et al. (2019). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. I knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Švedas, G., Abramavičius, A. ir Prapiestis, J. (2020). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. II knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla..

Teismų praktika:

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 109-3004.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 28-1003.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 29-1193.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 57-2552.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1-7.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 3 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 131-4743.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 69-2798.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. rugsėjo 29 d. nutarimas. TAR, 1.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. vasario 17 d. nutarimas. TAR, 2985.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. vasario 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-28/2012.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-343-648/2015.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-184-746/2016.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. vasario 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-14-511/2018.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-277-222/2018.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-322-719/2018.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. balandžio 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-103-689/2019.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. spalio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-253-976/2019.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. birželio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-143-1073/2020.

Kauno apygardos teismo 2008 m. spalio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1SK-362.

Vilniaus apygardos teismo 2010 m. birželio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-681-611/2010.

Kauno apygardos teismo 2018 m. liepos 25 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-550-485/2018.

Vilniaus apygardos teismo 2020 m. sausio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-38-497/2020.

Kiti šaltiniai:

Keinys, S. (red.) (2012). Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. 7 – as patais. ir papild. leid. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Teismai.lt. Teismų veiklos apžvalga, 2017. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2018/04/d2_galutine-ataskaita-10.pdf/ [žiūrėta 2021 m. kovo 27 d.].

Teismai.lt. Teismų veiklos apžvalga, 2018. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2019/04/d2_teismu-veiklos-rezultatai-2018-m.-patikslinta.pdf/ [žiūrėta 2021 m. kovo 27 d.].

Teismai.lt. Lietuvos teismai, veiklos rezultatai, 2019. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2020/03/teismai2020.pdf/> [žiūrėta 2021 m. kovo 28 d.].

Teismai.lt. Lietuvos teismai, veiklos rezultatai, 2020. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2021/03/teismai2021-g.pdf/> [žiūrėta 2021 m. balandžio 1 d.].

SANTRAUKA

Bausmė valstybės prievartos priemonių sistemoje

Evaldas Steputaitis

Magistro darbe analizuojama kriminalinės bausmės - pačios griežčiausios valstybės prievartos priemonės - vieta 2016–2020 m. Lietuvoje. Ši tema labiausiai atskleidžiama lyginant kriminalinės bausmės ir kitų baudžiamosios atsakomybės realizavimo formų santykį aptariamame laikotarpyje. Nors kriminalinė bausmė Lietuvoje vis dar skiriama dažniausiai, tačiau pastaruoju metu jos skyrimo atvejų mažėja, daugėja paskirtų baudžiamojo poveikio priemonių. Tai iš dalies lemia baudžiamosios politikos Lietuvoje švelnėjimą. Nagrinėjant šią magistrinio darbo temą, atskleidžiami ne tik kriminalinės bausmės, bet ir baudžiamojo poveikio priemonių taikymo atvejai, būtent dėl jų taikymo universalumo, pabrėžiamas šių priemonių pranašumas prieš kriminalinę bausmę.

Darbe, naudojantis baudžiamosios teisės doktrinos atstovų mokslinėmis publikacijomis bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, analizuojama kriminalinės bausmės samprata, paskirtis, atkreipiamas dėmesys į pačią kriminalinių bausmių sistemą. Taip pat nagrinėjamas baudžiamojo poveikio priemonių institutas, įtvirtintas BK. Darbo temoje išskiriant kriminalinę bausmę, kaip griežčiausią valstybės prievartos priemonę, taip pat siekiama nurodyti ir pačią valstybės prievartos priemonių sąvoką, priemonėms būdingus bendruosius požymius. Sistemos analizė bei Konstitucinio Teismo jurisprudencija leidžia padaryti išvadas, jog valstybės prievartos priemonės nėra tik kriminalinės bausmės, šalia jos yra daugybė kitų, švelnesnio pobūdžio ar savo turiniu panašių į kriminalinę bausmę priemonių, įtvirtintų ne tik baudžiamosios, bet ir kitose teisės šakose ir skirtų ne tik daryti įtaką teisei pažeidusių asmenų elgesiui, bet ir aiškinantis teisės pažeidimus.

SUMMARY

Penalty in the system of state coercive measures

Evaldas Stepulaitis

This master thesis provides analysis of criminal penalty – the strictest measure of state coercive measures – place from 2016 to 2020 in Lithuania. This topic is best revealed through the comparison between criminal penalty and the other forms of the criminal liability. Even though criminal penalty is the main form of realising criminal liability in Lithuania, the number of criminal penalties is growing smaller and smaller every year. The reason for that is because the number of allocated penal measures in Lithuania is growing exponentially. This means that the criminal policy in Lithuania is alleviating its position regarding the questions of criminal penalty. Examining this particular topic in the master's thesis, application of cases of the criminal penalty and cases of the penal measures are revealed. Analysing the pros and cons of both topics, this thesis aims to highlight the advantage penal measures have over criminal penalties.

By using sources of criminal law doctrine and detailed analysis of the case law of the Supreme Court of Lithuania, this master thesis analyses the definition and purpose of the criminal penalty and the system of criminal penalties in Lithuania, additionally providing insight into the institute of penal measures, embedded in Lithuanian Criminal Code. The main topic of the master thesis clearly distinguishes criminal penalty as the strictest measure. On top of that, this work aims to show the system of state coercive measures and the most common elements of it. The analysis of this system and the jurisprudence of The Constitutional Court of the Republic of Lithuania allows to draw certain conclusions, the main one being a statement that coercive measures is not the only efficient criminal penalty and that there are many more coercive measures that are less strict than criminal penalty, but are themselves not restricted to criminal law only, which is also a meaningful way to impact law offenders and figure out law violations using other branches of the law while still serving the principles of criminal law.